

Η ΕΚΦΩΝΗΣΙΣ ΤΟΥ ΟΝΟΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

ΗΤΟΙ

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΕΚΦΩΝΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΟΝΟΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΣΩΤΗΡΙΑΝ Ἡ ΛΥΤΡΩΣΙΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ,

ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ

ΥΠΟ

ΑΝΔΡΕΟΥ ΣΤ. ΧΕΛΙΩΤΟΥ, Δρ. Θ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ ἀναφορά εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ ἀποτελεῖ μίαν τῶν συνηθεατέρων ἐκδηλώσεων τῆς θρησκευτικότητος τοῦ ἀνθρώπου. Συχνάκις ὁ ἄνθρωπος αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην τῆς ἀμέσου, διὰ τοῦ λόγου, ἐπικοινωνίας μετὰ τοῦ Θεοῦ, ἀνάγκη ἡ ὁποία ὑπαγορεύεται ἐκάστοτε ἐκ διαφόρων λόγων καὶ ἀποβλέπει εἰς διάφορον, κατὰ περίπτωσιν, σκοπόν. Μορφήν τῆς τοιαύτης ἐπικοινωνίας ἀποτελεῖ καὶ ἡ ἐκφώνησις τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ, χαρακτηριζομένη, τὸ πλεῖστον, ὡς αὐθόρμητος ἐκφράσις τῆς ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου ὑπαρχούσης πίστεως πρὸς τὸν Θεόν.

Ἡ ἐκφώνησις τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ εἶναι δυνατὸν νὰ ἐκφράζῃ αἶνον καὶ δοξολογίαν, αἴτησιν τῆς βοηθείας τοῦ Θεοῦ, ὁμολογίαν τῆς πίστεως, ἐπικλησιν πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ ἔλεους τοῦ Θεοῦ ἢ τῆς εὐνοίας τούτου, ἔτι δὲ νὰ ἀποτελῇ καὶ μέσον ἐκπληρώσεως μιᾶς ἐσωτερικῆς ἢ μυστικῆς ἐπιδιώξεως τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ τὴν μορφήν σιωπηρᾶς προσευχῆς ἢ συνεχοῦς, ἐν διαοίᾳ, ἀναμνήσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ.

Ἡ προφορικὴ ἐπικοινωνία τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ Θεοῦ, ὡς ἐσωτερικὴ θρησκευτικὴ ἀνάγκη, δεικνύει τὴν ἀδυναμίαν τὴν ὁποίαν αἰσθάνεται ὁ ἄνθρωπος ἐναντι τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ, ἢ τοῦ ὑψίστου ὄντος, τὸ δέος τοῦ ἀνθρώπου ἐναντι τοῦ ὑπερφυσικοῦ, τὴν ἀτέλειαν αὐτοῦ ἐναντι τοῦ τελείου, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ κατανοήσῃ πλήρως, ὡς κείμενον πέρα τοῦ αἰσθητοῦ.

Ἡ διὰ τοῦ λόγου ἐπικοινωνία τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ Θεοῦ διακρίνεται, ὡς πρὸς τὴν μορφήν, εἰς δύο κατηγορίας. Εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν, ἡ ἐκφώνησις ἢ ἐπικλησις τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ ἢ τοῦ Θεοῦ, ἐν γενικωτέρᾳ ἔννοια, εἶναι συνδεδεμένη μετὰ τῆς λαϊκῆς μορφῆς μιᾶς θρησκείας, περιλαμβάνει

ούσης πλείστας ὄσας δεισιδαιμονίας, ἔτι δὲ συνδέεται καὶ μετὰ τῆς μαγείας.

Ἡ μορφή αὕτη παρατηρεῖται κυρίως εἰς τὴν θρησκείαν τῶν πρωτογόνων καὶ τὰς εἰδωλολατρικὰς θρησκείας. Εἰς αὐτάς, ἡ ἐκφώνησις τοῦ ὀνόματος τοῦ ὑψίστου Ὄντος, ἢ θεοῦ τινος, συνδέεται μετὰ τινος ἰδιαιτέρου «τύπου», ἔχοντος τὴν μορφήν βραχείας ἐκφωνήσεως ἀποτελουμένης ἐκ λέξεως ἢ λέξεων, μετὰ προσοχῆς ἐκλελεγμένων, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἔχουν τὴν δυνατότητα νὰ ἐπιτύχουν ὅ,τι διὰ τὴν ἀνθρωπίνην δύναμιν εἶναι ἀκατόρθωτον, ὡς ἡ κυριαρχία ἐπὶ τῶν στοιχείων τῆς φύσεως, ὁ ἐξουμενισμὸς τῆς ὀργῆς θεοῦ τινος, ἢ χρησιμοποίησις τῶν ὑπερφυσικῶν ἢ θείων δυνάμεων δι' ἀτομικὰς ἐπιδιώξεις, ἢ ἐξοικείωσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς μίαν πραγματικὴν ἐπιθυμίαν τοῦ ἀνθρώπου, κ.λπ.¹

Ἡ ἐκφώνησις τοῦ «τύπου» πιστεύεται ὅτι ἀπαιτεῖ ἰδιαιτέραν προσοχήν, καθ' ὅσον ἡ μὴ ὀρθὴ ἀπαγγελία τούτου ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιφέρει εἰς τὸν ἐκφωνοῦντα ἀποτέλεσμα ἀντίθετον τοῦ ἀναμενομένου, τὸ ὁποῖον, εἰς τινὰς περιπτώσεις, θὰ ἦτο διὰ τοῦτον καταστροφικόν. Ἰδιαιτέραν σημασίαν, ἐπίσης, κατὰ τὴν ἐκφώνησιν τοῦ «τύπου» ἐνέχει καὶ ἡ στάσις τοῦ ἀπαγγέλλοντος τοῦτον ἀνθρώπου.

Εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν τῆς διὰ τοῦ λόγου ἐπικοινωνίας τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ Θεοῦ ἀνήκει ἡ προσευχή, ἀποτελοῦσα τὴν πληρεστέραν καὶ καθαρωτέραν μορφήν τῆς προφορικῆς ἐπικοινωνίας. Ἡ προσευχὴ εἶναι τι τὸ τελείως διάφορον τῆς ὑπὸ μορφήν «τύπου» ἐκφωνήσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ. Αὕτη εἶναι ἀποτέλεσμα μιᾶς ἐσωτερικῆς καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἐκφραζομένης ἐλευθέρως καὶ ἀθρομήτως διὰ λέξεων ἢ σκέψων· εἶναι ἐκφρασις τῶν συναισθημάτων τῆς πλήρους εὐσεβείας καρδίας, ἀπευθυνομένης πρὸς προσωπικὸν Θεόν, τῆς παρουσίας Αὐτοῦ ἐνώπιον τοῦ προσευχομένου θεωρουμένης ὡς οὐσιαστικῆς.

Ἡ προσευχὴ ἀπαντᾷ ὑπὸ διαφόρους μορφάς· ὡς ἐκφώνησις ἢ ἐπίκλησις τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ, ὡς διάλογος μετ' Αὐτοῦ, ὡς ὕμνος, ὡς σκέψις, ὡς νοερά ἀνάμνησις, ὡς σιωπηρὸς βυθισμὸς, κ.λπ.

Εἰς ἀμφοτέρας τὰς ἀνωτέρω περιπτώσεις, τόσον τῆς προσευχῆς ὡς καὶ τοῦ «τύπου», ὑπάρχει ἐν κοινὸν σημεῖον, τούτεστιν ἐπιδιώκεται ἡ ἐπιτευξις σκοποῦ τινος, πνευματικοῦ ἢ ὕλικου. Ἡ βασικὴ ὁμοία διαφορά μεταξὺ τούτων συνίσταται εἰς τὸ ὅτι, ἡ μὲν προσευχὴ χρησιμοποιεῖται ὡς μέσον ἐπιτεύξεως τοῦ σκοποῦ, χωρὶς νὰ παραθεωρῆται ἡ θεία βουλή, ὅπερ καὶ ἐκφράζεται διὰ τῆς αἰτήσεως τῆς βοηθείας ἢ συγκαταβάσεως τοῦ Θεοῦ, εἰς δὲ τὴν ἐκφώνησιν τοῦ «τύπου» ἀπαντᾷ, τὸ πλεῖστον, ἡ προσδοκία τῆς αὐτομάτου

1. Πρὸς τὸν «τύπον» τοῦτον συγγενὴς εἶναι καὶ ὁ ἐξορκισμὸς, συντιθέμενος, συνήθως, ἐξ ἀκατανόητων μυστηριωδῶν λέξεων καὶ στρεφόμενος ἐναντίον ἀπροσώπων δυνάμεων.

ἐκπληρώσεως τῆς εὐχῆς διὰ τοῦ ἐξαναγκασμοῦ τοῦ θείου ὄρωσος ὑποταγῆ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην θέλησιν.

Εἰς τὰς συγχρόνους θρησκείας, ἰδίᾳ δὲ εἰς τὰς λατρευτικὰς λειτουργίας τούτων, ἀπαντᾷ ὁ συνδυασμὸς τῶν ὡς ἄνω δύο κατηγοριῶν, ὡς τυποποιημένης ἐπικλήσεως ἢ προσευχῆς, προελθὼν ἕνεκα διαφόρων λόγων. Πέρα δμως τούτου, δὲν ἐλλείπει καὶ ἡ ὑπὸ μορφὴν συνοπτικῆς προσευχῆς ἐπανάληψις ὀρισμένου «τύπου» (ἀπηλλαγμένου παντὸς στοιχείου ἔχοντος σχέσιν πρὸς τὴν μαγείαν ἢ τὴν δεισιδαιμονίαν) ἐκφωνουμένου ὑπὸ τῶν πιστῶν, κατ' ἰδίαν, ὡς μέσου ἐπιτεύξεως ἰδιαιτέρου τινος σκοποῦ. Ἡ μορφή αὕτη εὔρην ἀπήχησιν, κυρίως, μεταξὺ ἀτόμων ἀνηκόντων εἰς θρησκευτικὰς ομάδας μυστικιστικῶν τάσεων.

Κατωτέρω ἐξετάζονται, ἀπὸ θρησκευτολογικῆς ἀπόψεως, αἱ μορφαὶ ὑπὸ τὰς ὁποίας ἀπαντᾷ ἡ ἐκφώνησις τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ εἰς τὰς συγχρόνους θρησκείας, ὡς καὶ ὁ ἐπιδιωκόμενος δι' αὐτῆς σκοπός, πάντοτε δὲ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν τρόπον κατὰ τὸ ὅποιον σχετίζεται ἢ συμβάλλει αὕτη εἰς τὴν σωτηρίαν ἢ τὴν λύτρωσιν τοῦ ἐπικαλουμένου τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπου.

Εἰς τὴν ἔκθεσιν τῶν ἀπόψεων τῶν διαφόρων θρησκευτῶν ἀκολουθεῖται, κατὰ τὸ δυνατὸν, χρονολογικὴ σειρά, ἐνῶ ὁ Ἰουδαϊσμός καὶ ὁ Χριστιανισμός, λόγῳ τῆς εἰς τούτους ὑπάρξεως κοινῆς πηγῆς, ἦτοι τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἐξετάζονται εἰς τὸ τέλος.

Σημειοῦται ὅτι, ἡ παράθεσις τῶν διαφόρων μορφῶν τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ εἰς τὰς συγχρόνους θρησκείας δὲν ἀποβλέπει εἰς τὴν συγκριτικὴν μελέτην τούτων· ἐκάστη μορφή ἐξετάζεται ἐν τῷ πλαίσιῳ τῆς οἰκείας θρησκείας, ἐνῶ ἐν κατακλείδι ἐκτίθενται ὀρισμένοι γενικαὶ παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ θέματος.

ΚΕΦ. ΠΡΩΤΟΝ

ΙΝΔΟΥ·Ι·ΣΜΟΣ

Εἰς τὸν Ἰνδουισμόν, ὁ ὁποῖος θεωρεῖται ὡς ἡ ἀρχαιοτέρα πολυθεϊστικὴ θρησκεία, ἀπαντᾷ, ἐδραζομένη ἐπὶ μιᾷ ἰδιαζούσης μορφῆς ἐσωτερικότητος, μία μυστικὴ τάσις ἀποτελοῦσα ἐν τῶν κυρίων χαρακτηριστικῶν τοῦ Ἰνδουισμοῦ καὶ σχετιζομένη ἀμέσως πρὸς τὸν ὑπὸ τῆς θρησκείας ταύτης ἐπιδικώμενον σκοπόν, τὴν λύτρωσιν δηλονότι τοῦ ἀτόμου διὰ τῆς ἀπελευθέρωσως τούτου ἐκ τῆς ἀνακυκλήσεως τῶν ἀλλεπαλλήλων γεννήσεων καὶ θανάτων, ὥστε νὰ δυνηθῇ τὸ ἄτομον νὰ περιέλθῃ εἰς τὴν κατάστασιν τοῦ Νιρβάνα, ἐνούμενον τοιοιυτοτρόπως μετὰ τῆς ὑψίστης πραγματικότητος, τοῦ Βράχμαν (Brahman). Ἡ ἀπελευθέρωσις τοῦ ἀτόμου ἐπιδιώκεται, κυρίως, διὰ τῆς ἀπαρνήσεως καὶ ἐξαλείψεως τῆς ἐξωτερικῆς ὄντοτητος καὶ τῆς ἀποδεσμεύσεως τῆς ψυχῆς ἐκ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ ἐμπόδιον διὰ τὰς ἐσωτερικὰς ἐπιδιώξεις τοῦ ἀτόμου. Ἡ ψυχὴ, ἀποδεσμευομένη τοῦ σώματος, εἶναι δυνατόν, ὡς πιστεύεται, ὑπὸ ὠρισμένας προϋποθέσεις, νὰ προσεγγίσῃ καὶ νὰ ἐνωθῇ μετὰ τῆς Ψυχῆς τοῦ Κόσμου, τὸ ὑπέρατον καὶ ἀπόλυτον Ὄν, τὸν Βράχμαν, ὁ ὁποῖος εἰς τὸν Ἰνδουισμόν ἐκπροσωπεῖ τὴν ἀπόλυτον ἔννοιαν τοῦ Θεοῦ.

Εἰς τῶν πλέον διαδεδομένων καὶ ἀποτελεσματικῶν τρόπων διὰ τοῦ ὁποῖου ἐπιδιώκεται ἡ προσέγγισις τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς πρὸς τὸ θεῖον εἶναι ἡ πράξις ἡ ἐκφραζομένη διὰ τῆς σανσκριτικῆς λέξεως Dhyana καὶ ἀποδιδομένης διεθνῶς διὰ τοῦ θρησκευοιολογικοῦ ὄρου Meditation. Ὁ ὄρος οὗτος δηλοῖ μίαν κατάστασιν τελείας αὐτοσυγκεντρώσεως, περισκέψεως καὶ περισυλλογῆς ἐφ' ἐνὸς ἀντικειμένου, μιᾶς λέξεως, φράσεως ἢ ἐννοίας, ἐκφραζούσης, ἀπεικονιζούσης ἢ συμβολιζούσης κάποιου ἀντικείμενον. Προϋπόθεσις διὰ τὴν ἀσκησιν τῆς περισκέψεως (Meditation) εἶναι ἡ ἀπόλυτος ἡρεμία. Πέρα τῶν ἀνωτέρω, ὁ ὄρος δηλοῖ καὶ τὴν κατάστασιν κατὰ τὴν ὁποίαν ἐπιτυγχάνεται ἡ ἔνωσις τοῦ περισκεπτομένου μετὰ τοῦ ἀντικειμένου ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ἔχει οὗτος αὐτοσυγκεντρωθῇ καὶ ἀφοσιωθῇ.

Ἡ ἀσκησις τῆς περισκέψεως συνεδέθη ἑνωρὶς μετὰ τῆς χρήσεως ὠρισμένων λέξεων ἢ φράσεων μυστικῆς σημασίας, τῶν μαντρᾶς (Mantras)¹.

1. Αἱ Mantras χρησιμοποιοῦνται ὡς ἐπικλήσεις, προκλήσεις ἢ ἐκφωνήσεις. Πρβλ. J. A. De Bois, *Hindu Manners, Customs and Ceremonies* (Oxford, Clarendon Press, 1928), σελ. 138.

ὑπὸ τῶν Ἰνδουιστῶν ἀποδίδεται ἀπεριόριστος δύναμις εἰς τὴν ἀπαγγέλιαν τῶν μαντρᾶς. Οὕτω, δι' αὐτῶν, αἱ μέγιστα ἁμαρτίαι δύνανται ν' ἀπαλειφθοῦν· ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ παραμείνῃ σῶος ἐξ ὅλων τῶν κινδύνων· δύναται, εἰσέτι, ν' ἀποκτήσῃ ὑψίστην γνῶσιν καὶ νὰ ἐπιτύχῃ νὰ φθάσῃ εἰς κατάστασιν φωτισμοῦ (Buddhahood), δηλαδὴ νὰ γίνῃ Βουδδας (πεφωτισμένος).

Ἐπίσης, πιστεύεται ὅτι ὑπάρχει μία μυστικὴ ἀνταπόκρισις τῶν συλλαβῶν καὶ τῶν λέξεων διὰ τῶν ὁποίων συντίθενται αἱ μαντρᾶς πρὸς τὰς διαφόρους μορφὰς ζωῆς, ὥστε διὰ τῆς χρήσεως τῶν μαντρᾶς οἱ ἄνθρωποι νὰ δύνανται νὰ ἔλθουν εἰς ὀργανικὴν ἔνωσιν μετὰ μιᾶς ἀνωτέρας μορφῆς ζωῆς καὶ νὰ οἰκειοποιηθοῦν τὴν δύναμιν ἣ ὅποια περικλείεται εἰς τὴν μορφήν αὐτὴν τῆς ζωῆς².

Μία τοιαύτη μαντρᾶς εἶναι καὶ ἡ συλλαβὴ «OM», τὸ ἱερὸν σύμβολον τοῦ Ἰνδουϊσμοῦ. Ἡ συλλαβὴ αὕτη, εἰς τὴν σανσκριτικὴν, συντίθεται ἐκ τριῶν συγθεομένων ἤχων τῶν γραμμάτων A, U, M. Ἡ πλέον διαδεδομένη ἐρμηνεῖα τοῦ μυστικοῦ τούτου συμβόλου θεωρεῖ τούτο ὡς ἀπεικόνισιν τοῦ Βράχμαν καὶ ὡς ἀποτελοῦν ἀέφρασιν τῆς φύσεως τούτου ἢ τῆς Ψυχῆς τοῦ Κόσμου (Atman), ἀντιπροσωπευμένης εἰς τὰς τρεῖς μορφὰς τοῦ Βράχμα (τοῦ Δημιουργοῦ θεοῦ), τοῦ Βισοῦ (τοῦ Συντηρητοῦ θεοῦ) καὶ τοῦ Σίβα (τοῦ Καταστροφέως θεοῦ)³, ἢ τοῖς τῆς μεγίστης Ἰνδικῆς τριάδος⁴. Ὡς ἐκ τούτου, ἡ συλλαβὴ OM ἀποτελεῖ τὸ συμβολικὸν ὄνομα τοῦ ὑψίστου ὄντος⁵, τοῦ ἐνός καὶ ἀοράτου, ὡς εἶναι ἀόρατος καὶ ὁ ἦχος τῆς συλλαβῆς ταύτης⁶.

Διὰ τοῦ συμβόλου τούτου ὁ ὑπεραισθητὸς Βράχμαν ἀντιπροσωπεύεται εἰς τὴν αἰσθητὴν ἀντίληψιν⁷. Τὸ σύμβολον δὲ τούτο προῆλθεν, ἀφ' ἐνός μὲν ἐκ τῆς ἀδυναμίας γνώσεως τῆς πρώτης ἀρχῆς τῆς οἰκουμένης (δηλαδὴ τοῦ Βράχμαν), ἀδυναμία ἣ ὅποια πολὺ ἐνωρὶς κατέστη συνειδητὴ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκ τῆς ἀδυναμίας ἐκφράσεως τοῦ Βράχμαν διὰ λέξεως, νοήματος ἢ ἀπεικονίσεως, ἣ ὅποια ἠνάγκασεν οὕτω τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ἐκλογὴν ἐνὸς πράγματος τόσον ἀσημάντου καὶ ἀνευ σημασίας, ὡς ἡ συλλαβὴ OM, τὸ ὅποιον ὅμως ἀπέδιδε μίαν τόσον ὑψηλὴν ἔννοιαν, ἣτοι ἐσήμαινε τὸν Θεόν⁸. Τοῦτο ἐκφράζει καὶ σχετικὸν κείμενον τῆς Dhyanaṅvindu Οὐπανισάδος(4):

2. Πρβλ. S. Spencer, *Mysticism in world religion* (Baltimore, Penguin Books, 1963), σελ. 94-95.

3. Πρβλ. *Encyclopedia of Religion*, ἐκδ. ὑπὸ V. Fern (Pater-son N. J., Little-Field-Adams, 1964), σελ. 545.

4. Εἰς τὴν Ἰνδικὴν μετάφρασιν τῆς Ἁγίας Γραφῆς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἀποδίδεται διὰ τῆς λέξεως OM (Aum).

5. Πρβλ. Taittiriya, Οὐπανισάδα, I, 8, 1: «OM σημαίνει Βράχμαν».

6. Πρβλ. J. A. Debois, μ. ἔργον, σελ. 141.

7. P. Deussen, *The Philosophy of the Upanishads* (New York, Dover, 1966), σελ. 116.

8. Πρβλ. αὐτόθι, σελ. 391-392. Ἐπίσης πρβλ. Brahmaṅvindu Οὐπανισάδα

«Ὑψηλότερον τῆς ἀρχικῆς συλλαβῆς κεῖται τὸ σημεῖον
καὶ ὁ ἦχος ὑψηλότερον τοῦτου·
ἡ συλλαβὴ ἐξαφανίζεται διὰ τοῦ ἤχου,
ἡ ὑψίστη κατάστασις εἶναι ἡ σιωπὴ»⁹.

Ἡ ὑψίστη κατάστασις, ἡ ὁποία οὐδὲν ἐκφράζεται διὰ λέξεων, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθῇ ἄλλως, εἰ μὴ μόνον διὰ περισκέψεως, τοῦ ὑψίστου δυνατοῦ βαθμοῦ, ἐπὶ τῆς συλλαβῆς OM, καὶ μόνον ἐν ἀπολύτῳ ἡρεμίᾳ καὶ σιωπῇ.

Εἰς τοὺς Ἰνδουιστὰς συνιστᾶται ἰδιαίτερος ὅπως ἀσκοῦν τὴν περισκεψιν ἐπὶ τῆς συλλαβῆς OM. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ὁ Ἰνδουιστής, περισκεπτόμενος ἐπὶ τοῦ OM, δὲν πράττει ἄλλο τι παρὰ νὰ αὐτοσυγκεντρωθῆται ἐπὶ τοῦ συμβολικοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ (Βράχμαν), μετὰ τοῦ ὁποίου ἐπιδιώκει ὅπως ἐνωθῇ μυστικῶς.

Ἀξιοσημεῖωτος εἶναι ἡ παρατήρησις τοῦ Deussen, ὅτι ἡ ἔμφασις κεῖται οὐχὶ ἐπὶ τῆς συλλαβῆς OM, αὐτῆς καθ' ἑαυτήν, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ ἤχου ταύτης¹⁰. Ἡ περισκεψὶς δὲ ἐπὶ τοῦ OM, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸν ἦχον, ἦτοι τὴν ἐκφώνησιν ταύτης, θεωρεῖται ὡς λίαν ἀποδοτικὴ καὶ καρποφόρος¹¹.

Κατὰ τὸ σύστημα Yoga, ἡ ἠχητικὴ μαντρὰς ἐπιφέρει ἀποτέλεσμα, καθ' ὅσον, ὡς πιστεύεται, ἡ μέθοδος αὕτη χρησιμοποιοεῖ τὸ οὖς τοῦ νοῦ διὰ νὰ φέρῃ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν κατάστασιν τῆς Samadhi, ἦτοι τῆς θεωρήσεως τῆς ἀληθείας καὶ ἐνώσεως μετὰ τοῦ περισκεπτομένου ἀντικειμένου, ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ τοῦ Βράχμαν. Διὰ τοὺς Yogi, ἡ συλλαβὴ OM ἀποτελεῖ τὴν δημιουργικὴν φωνὴν τοῦ Θεοῦ, τὸν ἦχον, τὴν λέξιν, τὸν λόγον, τὸν παλμὸν τῆς κοσμικῆς δυνάμεως, ἡ ὁποία προκαλεῖ κάθε κίνησιν, ἐνέργειαν καὶ δρᾶσιν, καὶ ἀντιπροσωπεύει ἐν θεῖον νόημα, μίαν θεϊαν ἀρχήν, ὁ δημιουργικὸς παλμὸς τῆς ὁποίας ἐδημιούργησε τὰ πάντα¹².

Ὡς ἐκθέτει ὁ S. Spencer εἰς τὸ βιβλίον του «Mysticism in World Religion»¹³, εἰς τὴν Bhagavata Purana ἀριθμοῦνται ἑννέα τρόποι ἀφοσίσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν. Μεταξὺ αὐτῶν περιλαμβάνονται καὶ οἱ ἀκόλουθοι τρεῖς¹⁴, σχετιζόμενοι πρὸς τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν θέμα:

(17), ἐνθα τὸ OM θεωρεῖται ὡς Βραχμανικὴ λέξις πέρα τῆς ὁποίας κεῖται ἀκίνητος ὁ ὑψίστος Βράχμαν. Κατὰ τινὰς ἐκ τοῦ OM προῆλθεν καὶ ἡ λέξις «Ἀμήν».

9. Ὑπ' ὄψιν ἔχομεν τὰ κείμενα τῶν Οὐπανισάδων τῆς σειρᾶς Sacred Books of the East, κατὰ μετάφρασιν F. Max Müller (New York, Dover Publ., 1962).

10. P. Deussen, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 392.

11. Αὐτόθι, σελ. 116.

12. Πρβλ. Parahansa Yogananda, Ἡ αὐτοβιογραφία ἐνὸς Γιόγκι ('Αθήναι, Βιβλ. τῆς Ἐστίας, Δ' ἔκδοσις), μετάφρ. Ἴ. Βορρέ, σελ. 202-203.

13. Σελ. 48.

14. Αὐτόθι.

- α) Ἡ Shravana, ἥτοι ἡ ἀκρόασις τῆς αἰνέσεως πρὸς τὸν Θεὸν ἢ τῆς ἀναγνώσεως ἱερῶν κειμένων.
- β) Ἡ Kirtana, ἥτοι ἡ ὕμνησις τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, καὶ
- γ) Ἡ Smarana, ἥτοι ἡ ἀνάμνησις τοῦ ὀνόματος τοῦ Βράχμαν.

Μεγαλυτέρα ἔμφασις κεῖται ἐπὶ τοῦ τελευταίου τρόπου, τῆς Smarana. Συμφώνως πρὸς τὴν τεχνικὴν τῆς ἀσκήσεως ταύτης, τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ (Βράχμαν) πρέπει νὰ ἐπαναλαμβάνεται εἰς ἐκάστην περίπτωσιν ρυθμικῶς καὶ ἄνευ διακοπῆς. Διὰ τῆς ἀσκήσεως ταύτης πιστεύεται ὅτι ὅλαι αἱ δυσκολίαι καταπίπτουν, ἐφ' ὅσον αὕτη συνοδεύεται ὑπὸ αἰσθημάτων συμπαθείας. Ὡσαύτως, ἡ ἀνάμνησις τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ ἐξαφανίζει τὴν διάστασιν μεταξὺ τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς Ψυχῆς τοῦ Κόσμου (Brahman-Atman).

Τὸν τρόπον αὐτοσυγκεντρώσεως καὶ περισκέψεως ἐπὶ τῆς συλλαβῆς OM, διὰ τῆς ρυθμικῆς ἀπαγγελίας τῆς συλλαβῆς, συνιστοῦν ἰδιαιτέρως καὶ αἱ Οὐπανισάδαι. Πλέον δὲ τούτου, προτρέπουν τὸν ἄνθρωπον ὅπως ἔχει μόνον ἐκφωνῆ τὸ συμβολικὸν ὄνομα τοῦ Θεοῦ (OM), ἀλλ' ὅπως ἐπαναλαμβάνῃ συνεχῶς καὶ ἀδιαλείπτως τὴν ἱεράν συλλαβὴν, ἕως ὅτου φθάσῃ εἰς κατάστασιν ἐκστάσεως¹⁴.

Εἰς τὴν Yogatattva Οὐπανισάδαν (9-11) ἀναλύεται ὁ τρόπος κατὰ τὸν ὁποῖον ἐπιδραῖ ἡ περισκεψὶς ἐπὶ τῶν γραμμάτων τῆς συλλαβῆς (A, U, M), κεχωρισμένως, ἐπὶ τοῦ ἄνθους τοῦ Λωτοῦ, τὸ ὁποῖον συμβολίζει τὴν Δημιουργικὴν θείαν ἐνέργειαν καὶ, κατ' ἐπέκτασιν, τὴν Δημιουργίαν. Ἡ περισκεψὶς ἐφ' ἐκάστου γράμματος καταλήγει εἰς διάφορον δι' ἐκάστην περίπτωσιν ἀποτέλεσμα, παρατηρουμένης ὁμῶς μιᾶς κλιμακώσεως πρὸς τὰ ἄνω. Οὕτω, διὰ τῆς περισκέψεως ἐπὶ τοῦ γράμματος «A» τὸ ἄνθος τοῦ Λωτοῦ ἀποκτᾷ λάμψιν, διὰ τῆς περισκέψεως ἐπὶ τοῦ (U) τὸ ἄνθος ἀνοίγει καὶ ἐπὶ τοῦ «M» ἤχεῖ, δηλαδὴ πραγματοποιεῖται ὁ σκοπὸς τῆς περισκέψεως (Meditation).

Ἡ συλλαβὴ OM, ὅταν ἐκπληροῖ λειτουργικοὺς σκοποὺς, θεωρεῖται ὡς αὐτὸς οὗτος ὁ Βράχμαν. Ἡ λατρεία δὲ τούτου διὰ τοῦ OM ἐνέχει μεγίστην σπουδαιότητα διότι, συμφώνως πρὸς τὴν Pras'na Οὐπανισάδαν, αὕτη ὁδηγεῖ διὰ τῆς Devayana¹⁵ πρὸς τὸν Βράχμαν¹⁶ ἀσφαλῶς καὶ ἄνευ ἐπιστροφῆς· ἄλλως ὁ ἄνθρωπος ὁδηγεῖται εἰς ἐπανεσάρκωσιν.

Ἐπίσης, ἡ περισκεψὶς ἐπὶ τῆς συλλαβῆς OM συντελεῖ εἰς τὴν γνῶσιν

15. Ἡ Devayana (ὁδὸς τῶν θεῶν) ἐθεωρεῖτο ἀρχικῶς ὡς ἡ ὁδὸς διὰ τῆς ὁποίας ὁ θεὸς Agni μετέφερε τὰ ἐκ τῶν θυσιῶν τῶν θνητῶν δῶρα πρὸς τοὺς θεοὺς, ὡς ἐπίσης, ἡ ὁδὸς διὰ τῆς ὁποίας οἱ εὐσεβεῖς νεκροὶ ἀνέβαινον πρὸς τοὺς θεοὺς διὰ νὰ ζήσουν ἐν αἰωνίᾳ εὐδαιμονίᾳ μετ' αὐτῶν ἢ, κατ' ἄλλην ἀντίληψιν, μετὰ τοῦ Βράχμαν. Πρὸβλ. P. Deussen, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 134.

16. Αὐτόθι, σελ. 100.

τῆς θείας ἀληθείας, ὡς αὕτη περικλείεται εἰς τὰς Βέδας, τὰς ἀρχαιοτέρας ἱεράς Βίβλους τῶν Ἰνδιῶν. Ἡ Katha Οὐπανισάδα ἀναφέρει, σχετικῶς, τὰ ἀκόλουθα:

«Ἡ λέξις, τὴν ὁποῖαν ὄλοι αἱ Βέδαί ἀναγράφουν, τὴν ὁποῖαν ὄλοι οἱ κανόνες διακηρύσσουν, τὴν ὁποῖαν οἱ ἄνθρωποι ἐπιθυμοῦν, ὅταν ζοῦν ὡς μαθηταὶ τῆς θρησκείας, αὕτη ἡ λέξις, διὰ τὴν ὁποῖαν σᾶς ὀμιλῶ βραχέως, εἶναι ἡ λέξις OM»¹⁷.

«Ἡ συλλαβὴ αὕτη σημαίνει τὸν Βράχμαν, ἡ συλλαβὴ αὕτη σημαίνει τὸν ὕψιστον· ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος γνωρίζει καὶ κατανοεῖ τὴν συλλαβὴν¹⁸ ὅ,τιδῆποτε ἐπιθυμήσῃ εἶναι ἰδικόν του»²⁰.

Εἰς τὴν Maitrayana Οὐπανισάδαν (VII, 11) περιέχεται ἡ ρητὴ προτροπὴ: «Ὁ ἄνθρωπος ἄς λατρεύῃ τὸ ἀπεριόριστον φῶς (Βράχμαν) διὰ τῆς συλλαβῆς OM». Εἰς τὴν αὐτὴν περικοπὴν ὑπάρχει καὶ ἡ ἰδέα τῆς δυνατότητος ἐνώσεως καὶ ταυτίσεως τοῦ «φωτός» τοῦ ὑπάρχοντος εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ ἀπεριορίστου φωτός, τοῦ Βράχμαν. Ἡ ταῦτισις αὕτη ἐπιτελεῖται διὰ τῆς συλλαβῆς OM, ὡς μέσου λατρείας καὶ γνώσεως τοῦ Βράχμαν.

Διὰ νὰ τονισθῇ ἡ μεγίστη αὐτῆς σημασία καὶ νὰ καταστῇ κατανοητὴ ὑπὸ πάντων, ἡ συλλαβὴ OM παρομοιάζεται εἰς τὰς Οὐπανισάδας πρὸς διάφορα ἀντικείμενα ἢ ἐννοίας ἢ ἐνεργείας γνωστὰς εἰς τοὺς ἀναγνώστας τούτων. Οὕτω:

Εἰς τὴν Katha Οὐπανισάδαν (2,17) τὸ OM χαρακτηρίζεται ὡς τὸ «ἀάλλιστον» καὶ τὸ «ὑψιστον στήριγμα» διὰ τοῦ ὁποῖου ἀνυψοῦται καὶ μεγαλύνεται εἰς τὸν κόσμον τοῦ Βράχμαν ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος τὸ γνωρίζει.

Εἰς τὴν Mundaka Οὐπανισάδαν (II, 2,4) τὸ OM παρομοιάζεται πρὸς τὸ τόξον τὸ ὁποῖον ἔχει ὡς σκοπὸν νὰ ἐκτοξεύσῃ τὸ «ἐσωτερικὸν ἐγὼ» τοῦ ἀτόμου πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ Βράχμαν, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὸν στόχον. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ χρῆσις τῆς συλλαβῆς OM ἀποτελεῖ τὴν ἀφετηρίαν καὶ τὴν ὠστικὴν καὶ ἀποτελεσματικὴν δύναμιν, ὥστε ὁ ἄνθρωπος νὰ κατορθώσῃ νὰ φθάσῃ πρὸς τὸν Βράχμαν, πρὸς τὸν Θεόν. Προϋπόθεσιν βασικὴν διὰ τοῦτο ἀποτελεῖ ἡ περισκέψις τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία ὀδηγεῖ ἀσφαλῶς τὸ βέλος (ἐσωτερικὸν ἐγὼ) πρὸς τὸν στόχον (Βράχμαν). Τότε, ὡς τὸ βέλος πλήττει

17. Αὐτόθι, σελ. 337.

18. Katha Οὐπανισάδα 2, 15.

19. Ἡ ἔννοια τοῦ στίχου εἶναι: ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος γνωρίζει τὴν χρῆσιν τῆς συλλαβῆς OM κατὰ τὴν περισκέψιν καὶ κατανοεῖ διὰ τῆς περισκέψεως τὴν θείαν ἀλήθειαν, ὅ,τιδῆποτε ἐπιθυμήσῃ εἶναι ἰδικόν του.

20. Katha Οὐπανισάδα 2,16. Εἰς ἕτερον κείμενον τοῦ Ἰνδουισμού, τὴν Vishnu Purana (VI, 8), ἡ ἐπανάληψις ἐν περισκέψει τοῦ δνόματος τοῦ Θεοῦ (OM) θεωρεῖται ὡς ἐπιφέρουσα τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἀνθρώπου ἐξ ὄλων τῶν ἁμαρτιῶν, αἱ ὁποῖαι «τρέπονται εἰς φυγὴν ὡς λύκοι ὑπὸ λέοντος» (S. S r e n c e r, μν. ἔργ., σελ. 49).

τὸν στόχον καὶ ἐνοῦται μετ' αὐτοῦ, οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος θὰ εὔρη τὸν Βράχμαν καὶ θὰ ἐνωθῆ στερρῶς μετ' αὐτοῦ.

Εἰς τὴν Maitrayana Οὐπανισάδαν (VI, 24) ἀπαντᾷ ἡ ἰδία εἰκὼν τοῦ τόξου καὶ τοῦ βέλους. Ἡ παρομοίωσις ἡμῶς εἶναι διάφορος· ἡ συλλαβὴ OM εἶναι τὸ βέλος, ἐνῶ τὸ τόξον παρομοιάζεται πρὸς τὸ σῶμα, ἐκ τοῦ ὁποίου προέρχεται ἡ ἀπαγγελία τοῦ OM, στόχον δὲ ἀποτελεῖ ὁ νοῦς, τὸ κέντρον τῆς περισκέψεως. Τὸ βέλος (OM) διασχίζει τὸ σκότος τῆς ἀγνοίας, τὸ ὁποῖον καλύπτει τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ σταματᾷ εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον δὲν περιβάλλεται ὑπὸ τοῦ σκότους, ἀλλ' ἀστράπτει «ὡσάν πύρινος τροχὸς» καὶ λάμπει «ὡσάν ὁ ἥλιος» καὶ ὑποκαθιστᾷ τὸν Βράχμαν (ἦτοι, τὴν ἀλήθειαν). Ὅταν ὁ ἄνθρωπος κατορθώσῃ διὰ τῆς συλλαβῆς OM νὰ φθάσῃ εἰς σημεῖον ὥστε νὰ δυνηθῆ νὰ ἴδῃ τὸν Βράχμαν, τότε ἀποκτᾷ ἀθανασίαν».

Περαιτέρω, εἰς τὴν αὐτὴν Οὐπανισάδαν ἐπεξηγεῖται ὅτι, «ἡ περισκεψὶς κατευθύνεται πρὸς τὸ ὕψιστον Ὄν (Βράχμαν) ἐσωτερικῶς διὰ τῶν ἀντικειμένων (σώματος, OM, νοῦ)· τότε ἡ ἀσαφὴς ἀντίληψις γίνεται σαφής. Καὶ ὅταν τὰ ἔργα τοῦ νοῦ διαλύωνται, τότε (ἐπέρχεται) ἡ μακαριότης, ἡ ὁποία δὲν ἀπαιτεῖ ἄλλην μαρτυρίαν, ἡ ὁποία εἶναι ὁ Βράχμαν, ὁ ἀθάνατος, ὁ λαμπρότατος· αὕτη εἶναι ἡ ὁδός, οὗτος εἶναι ὁ ἀληθὴς κόσμος».

Εἰς τὴν Svetasvatara Οὐπανισάδαν (I, 14-15) ἀπαντᾷ μία σειρά παρομοιώσεων, αἱ ὁποῖαι ἔχουν ὡς σκοπὸν νὰ καταδείξουν τὰ ἀγαθὰ ἀποτελέσματα τῆς περισκέψεως ἐπὶ τῆς συλλαβῆς OM. Τὸ OM καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου παρομοιάζονται πρὸς δύο ξύλα διὰ τῶν ὁποίων ὁ ἄνθρωπος προσπαθεῖ νὰ ἀνάψῃ πυρᾶν. Διὰ νὰ ὑπάρξῃ ἀποτέλεσμα ἀπαιτεῖται ἡ μετ' ἐπιμονῆς τριβὴ τῶν δύο ξύλων, μεταξύ των· καὶ τότε τὸ ἀποτέλεσμα θὰ εἶναι θετικόν. Πρὸς τὴν πράξιν τῆς τριβῆς παρομοιάζει ἡ Svetasvatara Οὐπανισάδα τὴν περισκεψὶν εἰς τὴν ὁποίαν ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ ἀσκήται συνεχῶς, διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὸ ποθούμενον ἀποτέλεσμα, δηλαδὴ νὰ εὔρη τὸν Θεὸν (Βράχμαν).

Διὰ τοῦ ἀνωτέρω παραδείγματος καθίσταται πρόδηλος ἡ ἀντίληψις τῶν Οὐπανισάδων, ὅτι ὁ Θεὸς (Βράχμαν) ὑπάρχει ἐντὸς τοῦ «ἐσωτερικοῦ ἀνθρώπου», ὅπως ὑπάρχει κεκρυμμένον «τὸ πῦρ εἰς τὸ ξύλον, τὸ ἔλαιον εἰς τὸν σπῆρον, τὸ βούτυρον εἰς τὸ γάλα»²¹. Διὰ νὰ εὔρη ὁ ἄνθρωπος τὸν Θεὸν πρέπει νὰ τὸν ἀναζητήσῃ «ἐντὸς αὐτοῦ»²², μετερχόμενος τὸν «ὄρθον τρόπον» προϋποτιθεμένης δὲ τῆς εἰλικρινοῦς «μετανοίας». Ἡ ἀναζήτησις αὕτη ἀπαιτεῖ συνεχῆ καὶ ἐπίμονον ἀσκησὶν ἐπὶ τῆς συλλαβῆς OM.

Εἰς τὴν Maitrayana-Brahmana Οὐπανισάδαν (IV, 26) ἡ συλλαβὴ OM παρομοιάζεται πρὸς ἀλειυτικὸν δίκτυον. Τοῦτο σημαίνει ὅτι, ὅπως ὁ ἀλιεὺς συλλαμβάνει τοὺς ἰχθύς διὰ τοῦ δικτύου, τοὺς ἐξάγει ἐκ τῆς θαλάσσης

21. Svetasvatara Οὐπανισάδα, I, 15.

22. Κυρίως ἐν Svetasvatara Οὐπανισάδα I, 15.

καὶ τοὺς «προσφέρει θυσίαν εἰς τὸν στόμαχόν του», οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς συλλαβῆς OM δύναται ν' ἀπελευθερώσῃ τὸ ζωτικὸν αὐτοῦ πνεῦμα ἀπὸ τοῦ ὕλικου σώματος καὶ νὰ τὸ προσφέρῃ εἰς τὸν ἀλάθητον Βράχμαν.

Εἰς τὴν Maitrayana Οὐπανισάδαν (VI, 28) ἡ συλλαβὴ OM παρομοιάζεται πρὸς πλοῖον, τὸ ὁποῖον ὀδηγεῖ τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὸν Βράχμαν. Ἡ ὄλη πρόοδος τῆς προσπαθείας τοῦ ἀνθρώπου νὰ πλησιάσῃ τὸν Θεὸν περιγράφεται ὡς ἐξῆς:

«Ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἀφήσῃ ὀπίσω του τὸ σῶμα, τὰ ὄργανα τῶν αἰσθήσεων καὶ τὰ ἀντικείμενα τῶν αἰσθήσεων, καὶ ἀποκτήσῃ τὸ τόξον, τὸ ξύλινον μέρος τοῦ ὁποῖου εἶναι ἡ γενναιότης, καὶ τὸ ὁποῖον ἔχει ὡς χορδὴν του τὸν ἀσκητισμὸν, καὶ ἔχων ρίψει τὸ βέλος, τὸ ὁποῖον συμβολίζει τὴν ἀπελευθέρωσιν ἀπὸ τοῦ ἐγωῖσμοῦ, τὸν πρῶτον φρουρὸν ὁ ὁποῖος ἐμποδίζει τὴν εἴσοδον εἰς τὸν οἶκον τοῦ Βράχμαν, ἔχων δὲ τοιουτοτρόπως φονεύσει τὸν φρουρὸν αὐτόν, διασχίζει διὰ τοῦ πλοῖου OM τὸν αἰθέρα τῆς καρδίας καὶ φθάνει εἰς τὴν ἄλλην πλευράν· καὶ ὅταν ὁ αἰθὴρ ἀποκαλυφθῇ (ὡς Βράχμαν), τότε ὁ ἄνθρωπος εἰσέρχεται βραδέως, ὡς ὁ μεταλλωρύχος ἀναζητῶν μετάλλευμα εἰς ἓν ὄρυγεῖον, εἰς τὴν Αἴθουσαν τοῦ Βράχμαν.

Κατόπιν, διὰ τῆς διδασκαλίας τοῦ διδασκάλου του²³ διασπᾶ τὰ τέσσαρα δίκτυα (τροφήν, ἀναπνοήν, νοῦν, γνῶσιν) ἕως ὅτου φθάσῃ εἰς τὸν βωμὸν τῆς εὐλογίας καὶ τῆς ταυτίσεως μετὰ τοῦ Βράχμαν. Τότε, καθαρὸς, εἰλικρινής, χωρὶς ἀναπνοήν, ἀνάπτει καὶ σῶμα, χωρὶς τέλος, ἀκίνδυνος, σταθερὸς, αἰώνιος, ἀγέννητος καὶ ἀνεξάρτητος, ἴσταται ἐπὶ τοῦ μεγαλείου του, ἔχων ἀντικρύσει τὸν Βράχμαν, παρατηρῶν τὸν τροχὸν τοῦ κόσμου»²⁴.

Ἡ συλλαβὴ OM συνεδέθη στενῶς μετὰ τοῦ συστήματος Yoga, ἐνὸς ἐκ τῶν πλέον ἰδιορρυθμῶν φαινομένων τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς τῶν Ἰνδῶν. Τὸ σύστημα Yoga θεωρεῖ ὅτι ἡ ἔνωσις τοῦ ἀτόμου μετὰ τοῦ μόνου ἀληθοῦς Atman (ἦτοι τῆς Ψυχῆς τοῦ Κόσμου, τοῦ Βράχμαν) ἐπιτυγχάνεται διὰ τοῦ χωρισμοῦ τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου (Purusha) ἀπὸ τοῦ ὕλικου σώματος (Prakriti), τῆς ψυχῆς ἀπορροφουμένης τελείως καὶ ἐξαφανιζομένης, κατὰ τινὰ τρόπον, ἐντὸς ἐκείνου τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὸ κύριον αὐτῆς μέλημα, δηλαδή τῆς περισκέψεως ἐπὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς ἀπαγγελίας τῆς συλλαβῆς OM²⁵.

23. Εἰς τὸν Ἰνδουισμόν, ἡ καθοδήγησις τοῦ ἀνθρώπου ὑφ' ἐνὸς διδασκάλου (Guru) εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὴν ἐπιτυχῆ ἐφαρμογὴν τῆς περισκέψεως (Meditation).

24. Ἡ ἔννοια τῆς τελευταίας φράσεως εἶναι: ὁ ἄνθρωπος, ἔχων λυτρωθῆ, παρατηρεῖ ἐκ τοῦ μακρόθεν τὸν τροχὸν τῆς ἀενάου ἀνακυκλήσεως τῶν ἐπανενσαρκώσεων, ἐκ τοῦ ὁποῖου ἔχει οὗτος ἀπαλλαγῆ.

25. Πρβλ. P. Deussen, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 384.

Κατὰ τὴν Maitrayana Οὐπανισάδαν (IV, 28) διὰ τὴν ἐπιτευχθῆ «τελεία ἔνωσις (Yoga), ἡ ὁποία εἶναι ἄνευ τέλους, ὑψηλὴ καὶ μυστικὴ», δὲν ἀρκεῖ νὰ εἶναι ὁ ἄνθρωπος «καλῶς πεφωτισμένος διὰ διδασκαλίας», ἀλλὰ πρέπει, ἀκολουθῶν, νὰ μὴν διαπερᾶται «ὑπὸ τοῦ πάθους καὶ τοῦ σκότους» καὶ νὰ μὴν εἶναι «προσκολλημένος εἰς τὰ τέκνα του, τὴν γυναῖκα καὶ τὸν οἶκον του», διότι «τότε ἡ τελεία ἔνωσις (Yoga) οὐδέποτε θὰ ἐπιτευχθῆ».

Συμφώνως πρὸς τὸν Aruneya Οὐπανισάδαν (5)²⁶, ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἔχει ἀπαρνηθῆ τὸν κόσμον θὰ φέρῃ τὴν συλλαβὴν OM (ἦτοι, τὸν Βράχμαν) ἐντὸς τῶν μελῶν τοῦ σώματός του. Οὕτω, ἡ συλλαβὴ OM, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὸ μέσον (ὡς ἀπαγγελία τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ καὶ περισκεψίς ἐπ' αὐτοῦ) καὶ τὸν ἀντικειμενικὸν σκοπὸν (ἔνωσις καὶ ταύτισις μετὰ τοῦ ἀντικειμένου ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀσκεῖται ἡ περισκεψίς) τὸν ἐπιδιωκόμενον ὑπ' ἐκείνου ὁ ὁποῖος πληροῖ τὰς προϋποθέσεις ὅπως ἐνωθῆ μετὰ τῆς Ψυχῆς τοῦ Κόσμου (Βράχμαν), ἐνοῦται μετ' αὐτοῦ καὶ ἐμπεριέχεται εἰς αὐτόν. Οὕτω, ἡ ἔνωσις τοῦ ἀτόμου μετὰ τοῦ OM ἐπιφέρει ἔνωσιν τοῦ ἀτόμου μετὰ τοῦ Βράχμαν.

Διὰ τῆς ἐν περισκέψει ρυθμικῆς ἀπαγγελίας τῆς ἱερᾶς συλλαβῆς OM, ὁ ἄνθρωπος κινεῖται πρὸς τὰ ἄνω, ἕως ὅτου φθάσῃ ἐκεῖ ὅπου ὄλαι αἱ λέξεις καὶ αἱ ἔννοιαι αὐτῶν παύουν νὰ ὑφίστανται· τότε ἔρχεται εἰς κατάστασιν ἀπορροφήσεως ὑπὸ τοῦ ἀρρήτου Βράχμαν²⁷. Διὰ τοῦ OM ὁ ἄνθρωπος, κινούμενος πρὸς τὰ ἄνω, κερδίζει ἀνεξαρτησίαν ἐκ τῶν δεσμῶν τοῦ ὕλικου κόσμου²⁸.

Εἰς τὴν Maitrayana Οὐπανισάδαν (IV, 22) ἀπαντᾷ καὶ ἕτερος τρόπος ἐνώσεως μετὰ τοῦ Βράχμαν διὰ περισκέψεως ἐπὶ τῆς συλλαβῆς OM. Ὁ ἄνθρωπος, περισκεπτόμενος ἐπὶ τοῦ OM, σταματᾷ τὴν ἀκοήν, κλείων τὰ ὦτα διὰ τῶν «ἀντιχειρῶν». Ἐχων οὕτως ἀποξενωθῆ ἐκ τῶν διαφόρων ἤχων, προσπαθεῖ ν' ἀκούσῃ, κατὰ τρόπον ἐσωτερικὸν καὶ μυστικόν, τὸν ἦχον τοῦ OM ἐντὸς τῆς καρδίας του. Καὶ ὅταν κατορθώσῃ νὰ συλλάβῃ τὸν μυστικὸν ἦχον τοῦ OM ἐντὸς αὐτοῦ, τότε εἰσέρχεται ἐντὸς τοῦ ὑψίστου, ἀρρήτου καὶ ἀνεκφράστου Βράχμαν καὶ γίνεται ἀδιάκριτος καὶ ἄγνωστος, ὡς τὰ διάφορα ἀρώματα τῶν ἀνθέων ἐξαφανίζονται εἰς τὴν γεῦσιν τοῦ μέλιτος».

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται ἡ ὑψίστη σημασία ἡ ἀποδιδομένη ὑπὸ τοῦ Ἰνδουϊσμοῦ εἰς τὴν περισκέψιν (Meditation) ἐπὶ τῆς ἱερᾶς συλλαβῆς OM, ἦτοι τοῦ συμβολικοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ, καὶ δὴ ἡ διὰ τῆς συνεχοῦς ρυθμικῆς ἐπαναλήψεως τοῦ OM δυνατότης τοῦ ἀνθρώπου ὅπως προέλθῃ εἰς κατάστασιν ἐκστάσεως, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὸ προοίμιον τῆς μυστικῆς ἐνώσεως τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ ὑψίστου Ὄντος (Βράχμαν).

26. Αὐτόθι, σελ. 379.

27. Maitrayana Οὐπανισάδα VI, 22.

28. Αὐτόθι.

Κατὰ τὴν Maitrayana Οὐπανισάδαν (VI, 22), ἡ περισκεψίς ἐπὶ τῆς συλλαβῆς OM ἀποτελεῖ τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν πρὸς τὸν Θεόν, τὴν προϋπόθεσιν τῆς μυστικῆς ἐνώσεως μετὰ τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος εἶναι ἡ αἰωνιότης καὶ μακαριότης τοῦ ἀνθρώπου.

ΚΕΦ. ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Β Ο Υ Δ Δ Ι Σ Μ Ο Σ

Εἰς τὴν κλασσικὴν μορφήν τοῦ Βουδδισμού, λόγῳ τῆς εἰδικῆς φιλοσοφικῆς ὑφῆς ταύτης, καίτοι οἱ ὅπαδοι τούτου ἀσκοῦνται εἰς τὴν περισκεψίν καὶ τὴν χρῆσιν τῶν μαντρᾶς, ὡς μέσων ἐπιτεύξεως γνώσεως καὶ σοφίας, ἐν τούτοις δὲν ἐξαιρεται τόσον ὅσον εἰς τὸν Ἰνδουισμόν ἡ σπουδαιότης τοῦ ἤχου κατὰ τὴν περισκεψίν.

Μεταγενεστέρας, ὅμως, ὑπὸ τῶν διαφόρων ἐπὶ μέρους σχολῶν τοῦ Βουδδισμού ἀποδίδεται μεγίστη σημασία εἰς τὴν συμβολὴν τοῦ «ἤχου» κατὰ τὴν προσπάθειαν τοῦ ἀνθρώπου ὅπως ἐπιτύχῃ τὴν ἔνωσίν του μετὰ τῆς ὑπερτάτης πραγματικότητος. Ἰδίᾳ εἰς τοὺς ἀκολουθοῦντας τὸν Ζέν Βουδδισμόν, τοῦτο ὑπῆρξε πάντοτε ἡ βᾶσις τῆς περισκέψεως, τῆς ἐφαρμοζομένης ὑπὸ τῶν μοναχῶν καὶ λαϊκῶν, διὰ τρεῖς κυρίως λόγους: πρῶτον, διότι εἶναι ἡ εὐκολωτέρα καὶ ἀσφαλεστέρα μορφή περισκέψεως· δεύτερον, διότι θεωρεῖται ὡς ἄκρως εὐλαβῆς καὶ, τρίτον, διότι ἱκανοποιεῖ τὰς θρησκευτικὰς ἀνάγκας τῶν μαζῶν¹.

Αἱ λοιπαὶ μορφαὶ περισκέψεως, ἦτοι διὰ τῆς αὐτοσυγκεντρώσεως, τῆς ἐνοράσεως, τοῦ ἐλέγχου τῆς ἀναπνοῆς (χρησιμοποιομένης κυρίως ὑπὸ τῶν Yogi), κ.λπ., θεωροῦνται ὡς «ψυχοφυσικαὶ ἀσκήσεις», αἱ ὁποῖαι περικλείουν ἐλάχιστα μόνον θρησκευτικὰ στοιχεῖα καὶ ἀφ' ἑαυτῶν δὲν δύνανται νὰ ἱκανοποιήσουν τὸν βαθύτερον «πνευματικὸν πόθον» τοῦ πλήθους². Διὰ νὰ ἱκανοποιηθῇ ὅμως ἡ ἀνάγκη αὕτη, καθιερώθη ἡ ἄσκησις τῆς περισκέψεως συνδυαζομένης πρὸς τὴν ἀπαγγελίαν μιᾶς προσευχῆς, ἢ μιᾶς μαντρᾶς, ἢ τοῦ ὀνόματος τοῦ Βούδδα, ἄσκησις ἡ ὁποία κατέστη λίαν δημοφιλῆς καὶ θεωρεῖται ὡς ἡ κατ' ἐξοχὴν ἐπιδρωσα ἐξ ὅλων τῶν λοιπῶν τύπων τῆς περισκέψεως.

Τῆς οὕτω διαμορφωθείσης ἀσκήσεως τῆς περισκέψεως ἀπώτερον σκοπὸν ἀποτελεῖ ἡ ἔνωσις τοῦ περισκεπτομένου μετὰ τοῦ ἀντικειμένου τῆς περισκέψεως, ἔνθα εἰς τὴν περίπτωσιν περισκέψεως ἐπὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ Βούδδα σημαίνει ἔνωσιν τοῦ περισκεπτομένου μετὰ τοῦ Βούδδα, τῆς ἐνώσεως

1. Πρβλ. Chang Chen-Chi, *The practice of Zen* (New York, Harper, 1959), σελ. 152.

2. Αὐτόθι.

ταύτης ὑποδηλοῦσης κατάστασιν θεωρήσεως τῆς ἀληθείας, φωτισμοῦ, λυτρώσεως καὶ ταυτίσεως μετὰ τοῦ ὑπεράτου Ὄντος.

Εἰς τὴν ἐν Ἰαπωνίᾳ ἄνω ἀνθοῦσαν Βουδδιστικὴν σχολὴν Jodo, ἰδρυθεῖσα ὑπὸ τοῦ Honen κατὰ τὸν 12ον μ.Χ. αἰῶνα, ἀπαντᾷ ἡ διδασκαλία τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ, τουτέστι τοῦ Amida Βοῦδδα διὰ τὴν περίπτωσιν αὐτῆν. Εἶναι λίαν ἐνδιαφέρουσα διήγησις τοῦ Shunjo περὶ τοῦ πῶς ὁ Honen ἐπελσθη περὶ τῆς ἀξίας τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἀμίντα, ὡς μέσου σωτηρίας:

«Ὁ Honen εἶπε κάποτε· Ἐχων βαθεῖαν ἐπιθυμίαν νὰ σωθῶ καὶ ἔχων πίστιν εἰς τὰς διδασκαλίας τῶν διαφόρων ἱερῶν κειμένων, ἡσκήθην εἰς πολλὰ εἶδη αὐθυπακοῆς. Ὑπάρχουν, πράγματι, πολλὰ δόγματα εἰς τὸν Βουδδισμόν, ἀλλὰ πάντα ταῦτα εἶναι δυνατὸν νὰ περιληφθοῦν εἰς τρία ἀξιώματα, ἧτοι τοὺς ἠθικοὺς κανόνας, τὴν περίσκεψιν καὶ τὴν γνῶσιν, ὡς ἀσκοῦνται ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν τῶν «ἐλάσσονος» καὶ «μειζονος» ὀχημάτων³ καὶ τῶν ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν αὐτῶν αἰρέσεων. Ἀλλὰ τὸ γεγονός εἶναι ὅτι δὲν τηρῶ οὐδένα τῶν ἠθικῶν κανόνων, οὔτε ἐπιτυγχάνω εἰς τὴν ἄσκησιν οἰασθῆποτε μορφῆς περισκέψεως. Κάποιος ἱερεὺς εἶπεν, ὅτι ἄνευ τῆς τηρήσεως τῶν ἠθικῶν κανόνων δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ πραγματοποίησις τῆς Samadhi (θεωρήσεως τῆς ἀληθείας). Ἐκτὸς τούτου, ἡ καρδιά τῶν κοινῶν ἀφωτίστων ἀνθρώπων, ἕνεκα τῶν πραγμάτων τὰ ὅποια τοὺς περιβάλλουν, ὑπόκειται πάντοτε εἰς ἀλλαγὴν, ὅπως ἀκριβῶς οἱ πίθηκοι πηδοῦν ἀπὸ κλάδου εἰς κλάδον. Εὐρίσκεται πράγματι (ἡ καρδιά) εἰς μίαν κατάστασιν συγχύσεως, εὐκόλως μεταπίπτουσα καὶ δυσκόλως ἐλεγχομένη. Διὰ ποίου λοιπὸν τρόπου εἶναι δυνατὴ ἡ ἀνεύρεσις τῆς ὀρθῆς καὶ πλήρους γνώσεως;

...Διὰ τοῦτο ἠρώτησα μέγαν ἀριθμὸν σοφῶν ἀνθρώπων καὶ ἱερῶν ἐὰν ὑπάρχη ἕτερος τρόπος σωτηρίας, ἐκτὸς τῶν τριῶν ἀξιωμάτων, ὁ ὅποιος νὰ εἶναι ὁ πλέον κατάλληλος διὰ τὰς πτωχὰς μας δυνατότητας, ἀλλ' οὐδένα εὔρον ὁ ὅποιος ἠδύνατο νὰ μὲ διδάξῃ ἢ νὰ προτείνῃ κάτι εἰς ἐμέ.

Τέλος, ἐπεσκέφθην μόνος τὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Kurodani, εἰς τὸ ἕρος Hiei, ὅπου εὐρίσκονται ὅλαι αἱ ἱερὰ γραφαὶ καὶ μὲ βαρεῖαν καρδίαν τὰς ἀνεγνώσας διεξοδικῶς. Ἐνῶ ἔπραττον τοῦτο, ἐστάθην εἰς μίαν παράγραφον τοῦ «Ἐπισημειώσεως ἐπὶ τῆς Σούτρα τῆς Περισκεψέως» (Commentary on the Meditation Sutra) τοῦ Zendo, ἡ ὁποία ἔλεγε τὰ ἑξῆς: «Ὅταν βαδίζῃς ἢ σκέπτεσαι, κάθησαι ἢ εἶσαι ἐξηπλωμένος νὰ ἐπαναλαμβάνῃς μόνον τὸ ὄνομα τοῦ Ἀμίντα μὲ ὅλην τὴν καρδίαν σου. Μὴ σταματήσῃς ποτὲ τὴν ἄσκησιν αὐτῆν, οὐδὲ ἐπὶ μίαν στιγμὴν. Αὕτη εἶναι ἡ ἀληθὴς ἐργασία ἡ ὁποία ἐπιτυχῶς ἔχει

3. «Μεῖζον Ὄχημα» (Mahayana) καὶ «ἐλάσσον Ὄχημα» (Hinayana) καλοῦνται αἱ δύο κύριαι μορφαὶ τοῦ κλασσικοῦ Βουδδισμοῦ.

ὡς ἀποτέλεσμα τὴν σωτηρίαν, διότι τοῦτο ἀποτελεῖ συνάρτησιν πρὸς τὸν ἀρχέγονον Ὁρκὸν τοῦ Βούδδα τούτου⁴.

Ἡ ἀνάγκωσις τούτου ἐνεποίησεν εἰς ἐμὲ ὑψίστην ἐντύπωσιν, καθ' ὅσον ἄνθρωποι πλήρεις ἀγνοίας ὡς ἐγώ, δι' εὐλαβοῦς περισκέψεως ἐπὶ τῆς παραγράφου αὐτῆς καὶ τελείας ἐξαρτήσεως ἐκ τῆς ἀληθείας ταύτης, χωρὶς νὰ λησμονοῦν τὴν ἐπανάληψιν τοῦ ἱεροῦ ὀνόματος τοῦ Ἀμίντα, εἶναι δυνατὸν νὰ θέσουν τὸ θεμέλιον δι' αὐτὸ τοῦτο τὸ καλὸν Karma⁵, τὸ ὁποῖον μετ' ἀπολύτου βεβαιότητος θὰ συμβῆ κατὰ τὴν γέννησιν (τοῦ ἀνθρώπου) εἰς τὴν Μακαρίαν χώραν⁶.

Τοῦτο ἀπετέλεσε τὴν βασικὴν διδασκαλίαν τοῦ Honen καὶ τῆς σχολῆς αὐτοῦ. Εἰς τὸν Ἑμινταϊσμόν, ἡ ἐπίκλησις τοῦ ὀνόματος τοῦ Βούδδα Ἀμίντα διαδραματίζει ἓνα οὐσιώδη ρόλον. Οἱ ὄπαδοι τούτου, ἀκολουθοῦντες τὸ παράδειγμα τοῦ Honen, τονίζουν τὴν ἀμαρτωλότητα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν ἀδυναμίαν τούτου ὅπως ἐπιτύχῃ τὴν σωτηρίαν διὰ τῶν γνωστῶν εἰς τὸν Βουδδισμόν τρόπων.

Εἰς Ἰάπων διδάσκαλος τοῦ Βουδδισμοῦ λέγει· «ἀναγνωρίζοντες τὴν τελείαν ἀδυναμίαν τῶν ἱκανοτήτων μας, πρέπει νὰ ἐναποθέσωμεν τὴν ἐμπιστοσύνην μας μόνον εἰς τὴν βοήθειαν ἄλλης τινὸς δυνάμεως, ἡ ὁποία προσφέρεται εἰς ἡμᾶς διὰ τῆς ἀρχεγόνου ἀποβάσεως τοῦ Ἀμίντα. Ὅταν πράξωμεν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, εἰσερχόμεθα εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ Βούδδα καὶ πληροῦμεθα διὰ τῆς μεγίστης αὐτοῦ συμπαθείας⁷.

Ὁ Ἀμίντα, πέραν τῆς εἰδικῆς αὐτοῦ ἱστορικῆς παρουσίας⁸ καὶ τῆς ἐξόχου θέσεως τὴν ὁποίαν κατέχει εἰς τὸν «Ἀμωμον» αὐτοῦ Παράδεισον, εἶναι, κατὰ τὴν σχολὴν Jodo, ὁ ἀπόλυτος καὶ αἰώνιος Βούδδας τοῦ ὁποίου ἡ ἐνοίκησις ἐντὸς τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου σφίζει τοῦτον «ἀπὸ τοῦ ἑαυτοῦ του»⁹.

4. Ὁ ἀρχέγονος ὄρκος τοῦ Ἀμίντα ὑποδηλοῖ τὸ σύνολον τῶν 48 ὄρκων, ἡ ὑποσχέσεων, ἢ ἀποφάσεων τούτου, ἀναφερομένων εἰς τὸν καθορισμὸν τῆ Sukhavati (τοῦ ἀμώμου Δυτικοῦ Παραδείσου τοῦ Ἀμίντα) καὶ τοῦ τρόπου σωτηρίας τῶν πιστῶν του.

5. Karma εἶναι ἡ δυναμικὴ ἐκδήλωσις τῶν πνευματικῶν καὶ φυσικῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῶν σκέψεων, λόγων καὶ ἔργων, αὐτοῦ, ἐχόντων ὡς ἐπακόλουθον, ἀμεισον ἢ μελλοντικόν, καλὰ ἢ κακὰ ἢ ἀδιάφορα ἀποτελέσματα, συμφώνως πρὸς τὰ ὁποῖα ὁ ἄνθρωπος ὑφίσταται διαρκῆ μεταπήδησιν ἀπὸ μίας ζωῆς εἰς ἄλλην, κατὰ τὴν ἀέναον ἀνακύκλησιν τοῦ Τροχοῦ τῶν ἐπανενσαρκώσεων.

6. Ἀποσπάσματα ἐκ τοῦ βιβλίου «Honen, The Buddhist Saint», ὡς παρατίθενται ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ C. H. Hamilton, Buddhism; A religion of infinite compassion (Selection of Buddhist Literatur), (New York, The Library of Liberal Arts, 1952), σελ. 139-140.

7. G. F. Moore, The history of religions (Edimburg, 1914), τόμος I, σελ. 134.

8. Περὶ τοῦ ἱστορικοῦ Ἀμίντα ἴδε Δ η μ. Α. Σταθοπούλου, Ἡ Σχολὴ τῆς Ἀμώμου Χώρας τοῦ Honen (Ἀθήναι, 1969), σελ. 39 ἐξ.

9. S. Spence, μν. ἔργον, σελ. 88.

Ὁ Ἀμίντα δέχεται εἰς τὸν Παράδεισον αὐτοῦ ἐκείνους οἱ ὅποιοι ἐπικαλοῦνται τὸ ὄνομά του. Ὁ τύπος τῆς ἐπικλήσεως εἶναι καθωρισμένος ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἀμίντα. Ὁ Shinran εἰς Ὑμόνημά του λέγει:¹⁰ «Ὁ ὄρκος τοῦ Ἀμίντα ἐκπληροῖ κάθε τι καὶ οὐδὲν ἔχει ἀφεθῆ εἰς τὸν πιστὸν νὰ σχεδιάσῃ ἢ νὰ προγραμματίσῃ δι' ἑαυτόν. Ὁ Ἀμίντα ἀπλῶς συνιστᾷ εἰς τὸν πιστὸν νὰ λέγῃ 'Namu-Amida-Butsu' διὰ νὰ σωθῆ ὑπὸ τοῦ Ἀμίντα, καὶ οὗτος ὑποδέχεται αὐτὸν εἰς τὴν Ἀμωμον χώραν του. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν πιστὸν, οὗτος δὲν γνωρίζει τί εἶναι καλὸν ἢ κακὸν δι' αὐτόν, ἀλλὰ τὰ πάντα ἀφίενται εἰς τὸν Ἀμίντα. Ὁ ὄρκος τοῦ Ἀμίντα ἔχει ὡς σκοπὸν νὰ βοηθήσῃ ὅλους ἡμᾶς νὰ φθάσωμεν εἰς τὸ ὑπέρτατον σημεῖον τοῦ ἀληθοῦς φωτισμοῦ (Buddhahood)»¹¹.

Εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς σχολῆς τῆς Ἀμώμου Χώρας (Jodo), ἀπώτερον σκοπὸν ἀποτελεῖ ἡ κατανόησις τῆς ἐννοίας «Nembutsu». Nembutsu σημαίνει «ἐνθυμοῦ τὸν Βούδδα». Ἐν τούτοις, διὰ τοὺς ὀπαδοὺς τῆς σχολῆς Shin τοῦτο ἀποτελεῖ πλέον ἢ ἀπλῆν ἐνθύμησιν τοῦ Βούδδα, σημαῖνον «ἐνθυμοῦ τὸ ὄνομα τοῦ Βούδδα» ἢ «διατήρησον τὸ ὄνομα τοῦ Βούδδα εἰς τὴν μνήμην σου». Ὅταν προστίθεται καὶ ἡ λέξις «Namu»¹² (ὡς Namu-Amida-Butsu) σημαίνει «λατρεία εἰς τὸν Βούδδα Ἀμίντα» καὶ ἀποτελεῖ τὸν τύπον ὁ ὅποιος ἐκφράζει τὸ ὄνομα τοῦ Βούδδα¹³.

Ὁ τύπος τῆς ἐπικλήσεως «Namu-Amida-Butsu» δὲν ἐκφράζει μόνον ὑποταγὴν εἰς τὸν Ἀμίντα· χρησιμοποιεῖται, ἐπίσης, διὰ νὰ συμβολίσῃ τὴν ἐνότητα δύο διαφόρων πραγμάτων, ἦτοι, ἀφ' ἐνὸς μὲν τοῦ ὀπαδοῦ τοῦ Ἀμίντα, ἐν ἄλλῃ τῇ ἀμαρτωλότητι αὐτοῦ, καὶ ἀφ' ἑτέρου τοῦ Ἀμίντα, τοῦ αἰωνίου Φωτὸς καὶ τῆς αἰωνίου Ζωῆς. Τὸ Namu ἀναφέρεται εἰς τὸν πιστόν, ὡς οὗτος εἶναι, ὥστε διὰ τῆς ἐπικλήσεως νὰ ἐνοῦται μυστικῶς μετὰ τοῦ Ἀμίντα.

Ὅταν ὁ Ἀμίντας θεωρῆται ὡς ἀντικείμενον λατρείας εἶναι κεχωρισμένος τοῦ πιστοῦ, εὐρισκόμενος μόνος ἀπέναντι τούτου. Ὅταν ὁμοῦς προσ-

10. D. T. Suzuki, *Mysticism, Christian and Buddhist*, New York, Harper-Row σελ. 172.

11. Buddhahood δηλοῖ τὴν κατάστασιν τῆς ἐγγρηγόρευσης καὶ υπερτάτης ἀληθείας εἰς τὴν ὅποιαν φθάνει ὁ ἄνθρωπος γενόμενος Βούδδας, ἦτοι πεφωτισμένος. Οὗτος κατέχει τὴν ὑψίστην, ἀληθῆ, οἰκουμενικὴν καὶ τελείαν Σοφίαν. Εἰς πλείστας σχολὰς τοῦ Mahayana Βουδδισμοῦ διδάσκειται ὅτι οἱ ἄνθρωποι κατέχουν τὴν ἰδίαν φύσιν καὶ οὐσίαν, τὰς ὁποίας κατέχει καὶ ὁ Βούδδας, καὶ ὡς ἐκ τούτου οἰοσδήποτε ἄνθρωπος δύναται νὰ φθάσῃ εἰς τὴν κατάστασιν τῆς Buddhahood.

12. Κατὰ τὸν C. Humphreys, «Namu» σημαίνει λατρεία, εὐλογία, καὶ «Namu-Amida-Butsu» κάτι ἀνάλογον πρὸς τὸ «εὐλογημένον τὸ ὄνομα τοῦ Βούδδα Ἀμίντα» (*A Popular Dictionary of Buddhism-London, Arco, 1962, σελ. 133*). Κατ' ἄλλην ἐρμηνείαν ἢ ἐπικλήσις «Namu-Amida-Butsu» σημαίνει «ὦ, σῶσόν με σύ, Ἀμίντα Βούδδα» (ἴδε ἐν Δ η μ. Α. Σ τ α θ ο π ο ὑ λ ο υ, μν. ἔργον, σελ. 48).

13. D. T. Suzuki, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 179.

τεθῆ τὸ Namu, τότε ἀπαιτεῖται μία νέα ἐρμηνεία, διότι δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου συμβολίζεται ἡ ἐνότης τοῦ Ἀμίντα καὶ τοῦ πιστοῦ, μὴ ὑφισταμένης πλέον τῆς διττότητος. Τοῦτο, ἐν τούτοις, δὲν σημαίνει ὅτι ὁ πιστὸς χάνεται ἢ ἀπορροφᾶται ἐν τῷ Ἀμίντα, ὥστε ἡ προσωπικότης αὐτοῦ νὰ μὴ διατηρηῆται ὡς ἦτο καὶ προηγουμένως. Ἡ ἔνωσις αὐτῆ εἶναι Namu σὺν Amidabutsu, ἐνθα τὸ Namu δὲν ἐξαφανίζεται, ἀλλὰ παραμένει καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν, ὡς νὰ εὐρίσκετο πάντοτε ἐκεῖ ἢ ὡς νὰ μὴν εἶχε λάβει χώραν ἡ ἔνωσις¹⁴. Τοῦτο εἶναι τὸ μυστήριον τοῦ Nembutsu, τὸ ὁποῖον, κατὰ τὴν σχολὴν Shin, καλεῖται «τὸ ἀκατάληπτον τῆς Σοφίας τοῦ Βούδδα» (Buddhajna)¹⁵.

Διὰ τοὺς ὁπαδοὺς τῆς διδασκαλίας τῆς Ἀμώμου Χώρας, τὸ Namu Amida-Butsu σημαίνει πλέον ἢ ἀπλὴν λατρείαν τοῦ Ἀμίντα, διότι διὰ τῆς ἐπικλήσεως αὐτῆς ἐκφράζεται ἡ ἀπόλυτος πίστις τῶν πρὸς τὸν Ἀμίντα, ἥτοι πρὸς ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος παρέχει εἰς αὐτοὺς τὴν δυνατότητα γεννήσεως εἰς τὸν Παράδεισον αὐτοῦ, τὴν Χώραν τῆς Ἀγνότητος καὶ Μακαριότητος¹⁶. Ἡ πίστις εἰς τὸν Ἀμίντα θεωρεῖται καὶ ὡς ἐπισπεύδουσα τὴν ἐμφάνισιν τῆς φύσεως τοῦ Βούδδα ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου¹⁷.

Ἡ ἐπικλήσις τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἀμίντα διὰ νὰ ἐπιφέρῃ τὸ ἐπιδικώμενον ἀποτέλεσμα πρέπει ν' ἀσκῆται συνεχῶς καὶ ἄνευ διακοπῆς. Ὁ Honen λέγεται ὅτι ἀπήγγελλε τὸ Nembutsu 60.000 φορές ἡμερησίως¹⁸. Ἐπίσης, ἔχομεν τὸ παράδειγμα τοῦ Han Shan, ὁ ὁποῖος, ἀσχολούμενος εἰς τὴν ἀντιγραφὴν τῶν Sutras,¹⁹ ἐπανελάμβανε τὸ ὄνομα τοῦ Βούδδα Ἀμίντα μετὰ τὴν ἀντιγραφὴν ἐκάστου χαρακτῆρος τοῦ κειμένου (ἐχρησιμοποιοῦναι κινεζικὸν κείμενον) καὶ ἐκάστου σημείου στίξεως²⁰.

Ὁ Han Shan, ἐκ τῶν διδασκάλων τοῦ Ζὲν Βουδδισμού, ἐγεννήθη ἐν

14. Κατὰ τὸν S. S p e n c e r (μν. ἔργ., σελ. 88), ὁ πιστὸς ἐνοῦται μετὰ τοῦ Ἀμίντα ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς συμμετοχῆς τούτου εἰς τὴν ἄπειρον σοφίαν καὶ ἀγάπην τοῦ Βούδδα. Ὡσαύτως, ὁ Suzuki (μν. ἔργ., σελ. 163 ἐξ.), ἀναφερόμενος εἰς ἀναφώνησιν πιστοῦ (περιεχοῦσης τὰ ἀκόλουθα: «Ἐὐθὺς ὡς ἀναφωνήσω Namu-Amida-Butsu αἰσθάνομαι τὰς σκέψεις μου καὶ τὰ ἐμπόδια νὰ εἶναι ὡς νιφάδες χιόνος· χάνονται εὐθὺς ὡς ἐγγύσιον τὸ ἔδαφος»), παρατηρεῖ, ὅτι ἐν τῇ ἐκφωνήσει τῆς ἐπικλήσεως, τὸ ἄτομον, ὡς Namu, τήκεται ἐντὸς τοῦ σώματος τοῦ Ἀμίντα, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὸ ἔδαφος καὶ τὸ στήριγμα. Ὅτι ἔλαβε χώραν εἶναι ἡ ταυτότης τοῦ Ἀμίντα καὶ τοῦ ἀτόμου. Ἡ ταυτότης ὅμως δὲν συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐξαφάνισιν τοῦ ἀτόμου, διότι τοῦτο κατῴρθωσε νὰ ἔχῃ συνειδησιν ὥστε νὰ περιγράψῃ τὸ εὐτυχὲς δι' αὐτὸν γεγονός.

15. Πρβλ. D. T. S u z u k i, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 179-180.

16. Αὐτόθι, σελ. 187.

17. Πρβλ. S. S p e n c e r, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 88.

18. D. T. S u z u k i, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 201.

19. Sutra καλεῖται τὸ μέρος τῶν Βουδδιστικῶν κειμένων τὸ ὁποῖον περιλαμβάνει διαλόγους ἢ ἑμιλίαις τοῦ Βούδδα.

20. Chang Chen-Chi, μν. ἔργον, σελ. 97.

Κίνα, εἰς Chuan Chiao τῆς ἐπαρχίας Nanking, κατὰ τὸ ἔτος 1545 μ.Χ. Εἰς τὴν αὐτοβιογραφίαν του ἀναφέρεται εἰς ἓν γεγονός τὸ ὁποῖον συνέβη εἰς αὐτόν, ἔχον σχέσιν πρὸς τὴν ἀποτελεσματικότητα τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἀμίντα.

«Ἀφιέρωσα τὸν ἑαυτὸν μου», γράφει ὁ Han Shan, «εἰς τὴν μελέτην τοῦ Ζέν, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθην νὰ φθάσω κάπου. Τότε αὐτοσυνεκεντρώθην ἐπὶ τῆς ἀπαγγελίας τοῦ ὀνόματος τοῦ Βούδδα Ἀμίντα, ἡμέραν καὶ νύκτα, ἄνευ διακοπῆς. Μετ' οὐ πολὺ ὁ Βούδδας Ἀμίντα ἐνεφανίσθη ἐνώπιόν μου, ἐν ὀράματι, καθήμενος ἐν ὑψηλοῖς εἰς τὸν οὐρανόν, πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ δύνοντος ἡλίου. Ὅταν εἶδον τὴν εὐγενῆ μορφήν του καὶ τοὺς λάμποντας καὶ πλήρεις συμπαθείας ὀφθαλμούς του, διαυγεῖς καὶ ζωηρούς, προσέπεσα εἰς τοὺς πόδας του κατεχόμενος ὑπὸ μεικτῶν συναισθημάτων ἀγάπης, λύπης καὶ εὐτυχίας. Τότε διερωτήθην· Ἐπιβεβαιωθεὶς ὅτι εἶμι ἐγώ; Ἐπεθύμουν νὰ τοὺς ἴδω. Ἀμέσως οἱ Bodhisattvas Kwan Yin καὶ Ta Shih Chih²²; Ἐπεθύμουν νὰ τοὺς ἴδω. Ἀμέσως οἱ Bodhisattvas Kwan Yin καὶ Ta Shih Chih ἐφάνερόσαν τὰ ἄνω ἡμίση τῶν σωμάτων των. Οὕτως, εἶδον καθαρῶς τὴν ἱεράν Τριάδα καὶ ἐπέισθην ὅτι θὰ ἐπετύγχανον εἰς τὰς προσπάθειάς μου κατὰ τὴν ἀσκήσιν τῆς ἀφοσιώσεως»²³ (πρὸς τὸν Ἀμίντα, διὰ τῆς περισκέψεως ἐπὶ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ).

Εἰς τὰς διαφόρους μερίδας τοῦ Ἀμινταϊσμοῦ ἀπαντᾷ ποικιλία ὡς πρὸς τὴν διδασκαλίαν περὶ τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἀμίντα. Ἡ μερίς Yuzu Nebutsu διδάσκει ὅτι ἡ ἐπικλήσις εἶναι δυνατὸν ν' ἀπαγγέλλεται ὄχι μόνον διὰ προσωπικὴν σωτηρίαν, ἀλλὰ καὶ πρὸς ὄφελος ἐτέρων προσώπων ἢ ἐν ὀνόματι ἐτέρων προσώπων. Ἡ μερίς Jodo θεωρεῖ ὡς παραίτητον συμπλήρωμα τῆς ἐπικλήσεως τὸν δίκαιον βίον. Ἡ Jodo Nebutsu περιορίζει τὴν σωτηρίαν μόνον εἰς τὴν πίστιν καὶ διὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἀμίντα. Τέλος, ἡ μερίς Ji διδάσκει ὅτι ἡ σωτηρία ἐπιτυγχάνεται αὐτομάτως, ὅταν ὑπάρχη πίστις καὶ ἡ ἐπικλήσις τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἀμίντα συνοδεύηται ὑπὸ ἐκστατικοῦ χοροῦ²⁴.

21. Bidhisattva καλεῖται ἐκεῖνος τοῦ ὀνόματος «οὐσία» (Sattva) εἶναι ἡ «σοφία» (Bodhi), πηγάζουσα ἐκ τῆς ἀμέσου κατανοήσεως τῆς ἀληθείας (C. H o m p h r e y s, μν. ἔργον, σελ. 46).

22. Amida (σανσκριτ. Amitabha), Kwan Yin (σανσκριτ. Avalokitesvara) καὶ Ta Shih Chih (σανσκριτ. Mahasthamprata) εἶναι τὰ πρόσωπα τὰ ἀποτελοῦντα τὴν ἱεράν Βουδδιστικὴν Τριάδα τῆς Κινεζικῆς θρησκευτικῆς σχολῆς T' Ien-T' Ai, λιαν δημοφιλῆς εἰς τὴν Κίναν μέχρι τῶν τελευταίων ἐτῶν σχολῆς, ἡ ὁποία συνεδέθη στενῶς μετὰ τοῦ Ἀμινταϊσμοῦ. Ἡ θεότης Kwan Yin ἀποτελεῖ τὴν ἐνσάρκωσιν τῆς συμπαθείας καὶ ἡ Ta Shih Chih τὴν ἐνσάρκωσιν τῆς σοφίας (Encyclopedia of religion, σελ. 91 καὶ 109). Σημειωτέον ὅτι αὗται εἶναι ἄρρενες θεότητες.

23. Chang Chen-Chi, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 89.

24. W. K. B u n c e, Religion in Japan (Tokyo, C. E. Tuttle, 1960), σελ. 78.

Ἡ ἐπίκλησις τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἀμίντα συντελεῖ καὶ εἰς τὴν συγχώρησιν τῶν ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου διαπραχθειῶν ἁμαρτιῶν. Εἰς κείμενον τοῦ Shinran, ἱδρυτοῦ τῆς σχολῆς Shin, ἀπαντᾷ ἡ ἐπίκλησις: «Ὁ σωτήριος ἦχος τῶν ἑξ συλλαβῶν (ἦτοι, Na-Mu-A-Mi-Da-Butsu) ἀκούεται ὡς ἡ ἐνότις τοῦ KI καὶ τοῦ HO²⁵. Namu-Amida-Butsu. Δὲν ἔχω λέξεις διὰ νὰ τὸ ἐκφράσω. Πόσον γλυκεῖα εἶναι ἡ συγγνώμη!»²⁶ Καὶ ἀλλαχοῦ:

«Οὐδὲν ἐκ τῶν παθῶν μου, ἀνερχομένων εἰς 84.000 περίπου, παραμένει ἐν ἐμοί· ἕκαστον ἐξ αὐτῶν ἀφῆρέθη ἀπ' ἐμοῦ διὰ τοῦ Namu-Amida-Butsu. Ὁ νοῦς μου ὀλοκλήρως ἠχμαλωτίσθη ὑπὸ τῶν πονηρῶν παθῶν, τώρα ὁμοῦ ἔχει ἀφαρπαγῇ ὁμοῦ μετὰ τῶν πονηρῶν παθῶν. Ὁ νοῦς εἶναι περιβεβλημένος ὑπὸ τοῦ Namu-Amida-Butsu»²⁷.

Εἰς ἐν ἐκ τῶν κυρίων κειμένων τῆς αὐτῆς Βουδδιστικῆς σχολῆς, τῆς Shin, τὴν «Ἐλάσσονα Sukhavati-Vyuha, συνιστᾶται εἰς τὸν πιστὸν ἡ εὐλοκλήρως καὶ ἄνευ διακοπῆς ἀπαγγελία τοῦ ὀνόματος τοῦ Βούδδα Ἀμίντα· ὁ πιστὸς «ὡς σκέπτεται συνεχῶς τὸν Βούδδα ἕως ὅτου συμπληρώσῃ δέκα φοράς τὴν σκέψιν, ἀναφωνῶν: Namo-Mitayushe-Buddhaya (λατρεία πρὸς τὸν Βούδδα Ἀμίντα). Διὰ τῆς βοήθειας τῆς ἐκφωνήσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ Βούδδα, καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν ἐκάστης ἐπαναλήψεως, θὰ ἐξαγνίζηται ἀπὸ τὰς ἁμαρτίας, αἱ ὁποῖαι τὸν ἐμπλέκουν εἰς γεννήσεις καὶ θανάτους ἐπὶ σειρὰν ὀκτῶ ἑκατομμυρίων Kalpas²⁸. Καὶ ἐνῶ θ' ἀποθνήσκῃ, θὰ ἴδῃ ἐν χρυσοῦν ἄνθος λατοῦ²⁹, λαμπρὸν ὡς ὁ δίσκος τοῦ ἡλίου, νὰ ἐμφανίζηται ἐνώπιόν του. Τότε, εὐθὺς θὰ γεννηθῇ εἰς τὸν κόσμον τῆς Ὑψίστης Εὐτυχίας. Μετὰ παρέλευσιν δώδεκα μειζόνων Kalpas, τὸ ἄνθος τοῦ λατοῦ θ' ἀνοίξῃ· καὶ ἐπ' αὐτοῦ οἱ Bodhisattvas Avalokitesvara καὶ Malasthama, ὑψοῦντες τὴν φωνὴν μετὰ μεγίστης συμπαθείας, θὰ διδάξουν εἰς αὐτόν, λεπτομερῶς, τὴν πραγματικὴν κατάστασιν πάντων τῶν στοιχείων τῆς φύσεως καὶ τὸν νόμον τοῦ ἕξαγνισμοῦ τῶν ἁμαρτιῶν»³⁰.

Ἡ ἐπανάληψις τοῦ ἱεροῦ ὀνόματος, κατὰ τὸν E. O. James, εἶναι μία πρᾶξις πίστεως, ἔχουσα σχέσιν πρὸς τὴν λυτρωτικὴν χάριν, ἐπὶ τῷ σκοπῷ ἕξασφαλίσεως τῆς ἀπαλλαγῆς ἐκ τῆς θλίψεως, ἡ ὁποία οὕτω μειοῦται εἰς τὸ

25. Ki καὶ Namu ἀντιπροσωπεύουν τὸν πιστὸν τὸν ἐπικαλούμενον τὸ ὄνομα τοῦ Ἀμίντα. Ho καὶ Amida ἀναφέρονται εἰς τὸν ἐπικαλούμενον Βούδδα.

26. D. T. Suzuki, ἔθ' ἄνωτ., σελ. 175.

27. D. T. Suzuki, ἔθ' ἄνωτ., σελ. 169.

28. Αἱ Kalpas ἀντιπροσωπεύουν εὐρυτάτην περίοδον ἐτῶν, αἰώνων, κ.λ.π.

29. Πρβλ. Amitayur-Dhyana-Sutra, κεφ. 32: «Ὁ Βούδδας εἶναι ὁ λευκὸς Λωτὸς μετὰξὺ τῶν ἀνθρώπων».

30. The Smaller Sukhavati-Vyuha, κεφ. 30 (ἐν Buddhist Mahayana Texts μεταφρ. ὑπὸ F. Max Müller, τῆς σειρᾶς The Sacred Books of the East, New York, Dover, 1969), τόμος XLIX.

ἐλάχιστον, δυνατὸν ὥστε νὰ θέσῃ τὴν λύτρωσιν εἰς σημεῖον προσιτόν, δυνάμενον νὰ τὸ προσεγγίσῃ κάθε ἄνθρωπος περιβαλλόμενος ὑπὸ τοῦ ἐλέους τοῦ Θεοῦ (τοῦ Βούδδα διὰ τὴν προκειμένην περίπτωσιν). Κατὰ τὴν ἄσκησιν τῆς τοιαύτης ἀφοσιώσεως πρὸς τὸν Θεόν, ἀναμφιβόλως, ἡ ἐπανάληψις τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ γίνεται τελείως μηχανικῶς, ἀλλά, θεωρητικῶς τοῦλάχιστον, αὕτη πρέπει νὰ ἐκφράζῃ τὴν εἰλικρινῆ ἀνταπόκρισιν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν συμπάθειαν τοῦ Ἀμίντα³¹.

Κατὰ τὴν «Ἐλάσσονα Sukhavati-Vyuha», «ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἐνθυμεῖται ὅτι ὁ Βούδδας εἶναι ὁ Λευκὸς Λωτὸς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, εἶναι ἐκεῖνος τὸν ὁποῖον οἱ Bodhisattvas Avalokitesvara καὶ Malasthama θὰ θεωροῦν ὡς ἐξοχώτατον φίλον. Οὗτος, περιβαλλόμενος ὑπὸ τοῦ Κύκλου τῆς Σοφίας (Bodhi-Mandala), θὰ γεννηθῆ εἰς τὴν Χώραν τοῦ Βούδδα»³².

ΚΕΦ. ΤΡΙΤΟΝ

Σ Ι Κ Χ Ι Σ Μ Ο Σ

Ἡ Ἰνδικὴ θρησκεία τοῦ Σικχισμού (Sikhism) ἰδρύθη ὑπὸ τοῦ Νάνακ (1469-1538) ἐπὶ τῷ σκοπῷ ἐνώσεως τῶν Ἰνδουιστῶν καὶ τῶν Μουσουλμάνων τῆς Ἰνδίας ὑπὸ μίαν θρησκείαν, εἰς τὴν ὅποιαν δὲν θὰ ὑπάρχουν ἀπεικονίσεις τῶν διαφόρων θεοτήτων. Ὁ Σικχισμὸς ἐδράζεται ἐπὶ ἰσχυρᾶς μονοθεϊστικῆς βάσεως.

Ἡ διδασκαλία τοῦ Νάνακ ἦτο βαθέως μονοθεϊστικὴ, ὡμολόγει δὲ τὴν ὑπαρξιν ἑνὸς Θεοῦ, λατρευομένου εἰς τὰς διαφόρους περιοχὰς τῆς γῆς ὑπὸ διάφορα ὀνόματα, ὡς Ράμα (Ram) ὑπὸ τῶν Ἰνδῶν, Ἀλλάχ ὑπὸ τῶν Μουσουλμάνων, κ.ο.κ.

Εἰς τὸν Σικχισμόν, ἡ συνεχὴς ἐπανάληψις τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ὑποταγὴ μετὰ πλήρους ἐμπιστοσύνης εἰς τὸν διδάσκαλον (Guru) ἀποτελοῦν τὰς βασικὰς προϋποθέσεις διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς σωτηρίας. Εἰς τὴν διὰ τῆς ἐπαναλήψεως τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ σωτηρίαν ὁ Νάνακ προῆλθε κατόπιν τοῦ ἀκολούθου συμβάντος:

«Μίαν ἡμέραν, μετὰ τὸ λουτρὸν εἰς τὸν ποταμόν, ὁ Νάνακ εἰσῆλθεν εἰς ἕν πυκνὸν δάσος καὶ ἐκεῖ, ἐν ὀράματι, ὠδηγήθη ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ. Τοῦ προσεφέρθη κύπελλον νέκταρος, τὸ ὁποῖον ὁ Νάνακ ἐδέχθη μὲ εὐγνωμοσύνην. Τότε ὁ Θεὸς τοῦ εἶπεν· Εἶμαι μαζί σου. Σὲ ἔχω καταστήσει εὐτυχῆ, ὡς καὶ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι θὰ λάβουν τὸ ὄνομά σου. Πήγαινε καὶ νὰ ἐπαναλαμβάνῃς

31. E. O. James, Comparative religion (New York, Barnes and Noble, 1963), σελ. 263.

32. The Smaller Sukhavati-Vyuha, κεφ. 32.

τὸ ὄνομά Μου, νὰ προτρέπῃς δὲ καὶ τοὺς ἄλλους νὰ πράττουν τὸ αὐτό. Παρά-
 μινε ἀμόλυντος ἀπὸ τοῦ κόσμου· νὰ ἐπαναλαμβάνῃς συνεχῶς τὸ ὄνομά Μου,
 ἀσκῶν ἐπίσης ἐλεημοσύνην, καθαρμούς, λατρείαν καὶ περίσκεψιν (Medita-
 tion). Σοῦ ἔδωκα τὸ κύπελλον τοῦ νέκταρος ὡς ἐγγύησιν τῆς ὑπολήψεώς Μου
 (πρὸς σέ)»¹.

Κατόπιν τοῦ ὁράματος τούτου, ὁ Νάνακ ἔψαλεν ἕνα αὐτοσχέδιον
 ὕμνον διὰ νὰ λατρεύσῃ τὸν Θεόν, τὸ Ἄληθές ὄνομα, συνοδεία, ὡς λέγεται,
 «μουσικῆς ἐρχομένης ἐκ τοῦ οὐρανοῦ»². Ὁ ὕμνος οὗτος, ὁ ὁποῖος ἐπαναλαμ-
 βάνεται σιωπηρῶς, ὡς πρῶνι ἑταῖρῃ ἀφοσιώσεως ὑπὸ τῶν Σικχιστῶν, θεω-
 ρεῖται ὡς εἶδος ὁμολογίας πίστεως τοῦ Σικχισμοῦ, συνθέτει δὲ τοὺς πρῶτους
 στίχους τοῦ Djapadji, τοῦ μακροῦ ὕμνου τοῦ προτασομένου τῶν κειμένων
 τῆς Adi-Granth, τοῦ ἱεροῦ Βιβλίου τῶν Σικχιστῶν. Ὁ αὐτοσχέδιος οὗτος
 ὕμνος τοῦ Νάνακ ἔχει ὡς ἀκολούθως:

«Δὲν ὑπάρχει παρὰ μόνον εἷς Θεός, ὁ Δημιουργός, τοῦ ὁποῖου τὸ ὄνο-
 μα εἶναι Ἄληθεια, ὁ ὁποῖος εἶναι ξένος πρὸς τὸν φόβον καὶ τὴν ἐχθρότητα, ὁ
 ὁποῖος εἶναι ἀθάνατος, ἀγέννητος, αὐθύπαρκτος, μέγας καὶ εὐσπλαγχνος.

Ὁ Ἄληθής ὑπῆρχεν ἐν ἀρχῇ, ὁ Ἄληθής ὑπῆρχε κατὰ τὴν ἀρχέγονον
 ἐποχὴν, ὁ Ἄληθής ὑπάρχει σήμερον, ὦ Νάνακ³, ὁ Ἄληθής ἐπίσης θὰ ὑπάρχη
 εἰς τὸ Μέλλον»⁴.

Ὁ ὕμνος οὗτος ἀπετέλεσε τὸ εὐαγγέλιον καὶ τὴν βᾶσιν τῆς ἐκστρατείας
 τοῦ Νάνακ, ὅπως ἐνώση ἅπαντας τοὺς Ἰνδοὺς, Πέρσας καὶ Ἀραβας ὑπὸ
 κοινὴν μονοθεϊστικὴν θρησκείαν, τὴν θρησκείαν τοῦ «Ἄληθοῦς ὀνόματος».

Ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ συνήθεια ἡ ὑπάρχουσα εἰς τοὺς Σικχιστάς,
 τῆς συνεχοῦς καί, πολλάκις, ἀδιακόπου ἀπαγγελίας ἀποσπασμάτων ἐκ τῆς
 Adi-Granth, λόγῳ τῆς σπουδαιότητος καὶ ἱερότητος τὰς ὁποίας ἔχει δι'
 αὐτοῦς, ἀντιπροσωπευούσης αὐτὸν τοῦτον τὸν Ἄληθῆ Θεὸν μεταξὺ αὐτῶν.

Καίτοι ὁ Νάνακ ἐθεμελίωσε τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σικχισμοῦ περὶ τῆς
 σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς συνεχοῦς ἐπαναλήψεως τοῦ Ἄληθοῦς ὀνό-
 ματος, τοῦ Θεοῦ, ἐν τούτοις σχετικῇ διδασκαλίᾳ εἶχεν ἤδη ἐμφανισθῆ εἰς τὴν
 Ἰνδιαν τρεῖς αἰῶνας πρὸ αὐτοῦ. Συγκεκριμένως, κατὰ τὸν 12ον αἰῶνα, εἰς
 Ἰνδοῦστῆς μεταρρυθμιστῆς-ποιητῆς ὀνόματι Jaidev ἐχρησιμοποίησε τὴν ἐκ-
 φρασιν, ἡ ὁποία ἀργότερον θ' ἀπετέλει τὴν βᾶσιν τοῦ Σικχισμοῦ. Ὁ Jaidev

1. M. A. Macauliffe, The sikh religion; Its Gurus, Sacred writings and anthems (Oxford, Clarendon Press, 1909), τόμος I, σελ. 33-34.

2. Αὐτόθι, σελ. 34.

3. Παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς καὶ Πέρσας ποιηταῖς ὑπῆρχεν ἡ συνήθεια ν' ἀπευθύνωνται εἰς ἑαυτοὺς ὀνομαστικῶς, κατὰ τὸ τέλος τῆς συνθέσεώς των, ἐν εἰδει προφορικῆς ὑπογραφῆς.

4. M. A. Macauliffe, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 35. Πρβλ. καὶ H. Clasenapp, Non-Christian religions A to Z (New York, Grosset and Dunlap, 1963), σελ. 225.

ἐδίδασκεν, ὅτι ἡ τέλεισι θρησκευτικῶν τελετουργιῶν καὶ ἡ ἐπιβολὴ στερήσεων οὐδεμίαν ἔχουν ἀξίαν συγκρινόμεναι πρὸς τὴν «εὐσεβῆ ἐπανάληψιν τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ»⁵.

ΚΕΦ. ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Ι Σ Λ Α Μ Ι Σ Μ Ο Σ

Αἱ βασικαὶ πράξεις λατρείας τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζεται ἡ Ἰσλαμικὴ θρησκευτικὴ καθηκοντολογία εἶναι πέντε, ἀποκαλούμεναι αἰ πέντε στῦλοι τοῦ Ἰσλάμ, ἡ τήρησις δὲ τούτων θεωρεῖται ὡς ὀδηγοῦσα τοὺς πιστοὺς εἰς ἄμμεσον σχέσιν μετὰ τοῦ Ἰσλάμ.

Ἡ πρώτη τῶν βασικῶν τούτων πράξεων λατρείας εἶναι ἡ ὁμολογία τῆς πίστεως: «Δὲν ὑπάρχει ἄλλος Θεὸς πλὴν τοῦ Ἰσλάμ καὶ ὁ Μωάμεθ εἶναι ὁ Προφήτης τούτου»¹. Ἡ ὁμολογία αὕτη ἐπαναλαμβάνεται ὑπὸ τῶν Μουσουλμάνων πολλάκις τῆς ἡμέρας, ἀποτελεῖ δὲ τὸ πρῶτον βῆμα διὰ νὰ θεωρηταί τις πιστὸς Μουσουλμάνος². Ἡ ἀπαγγελία καὶ μόνον τῆς ὁμολογίας τῆς πίστεως ἀποτελεῖ πρᾶξιν εὐσεβείας· διὰ τοῦτο δὲ πρέπει αὕτη νὰ εἶναι συνεχῶς εἰς τὰ χεῖλη τῶν Μουσουλμάνων. Τοιαύτη εἶναι ἡ σημασία ἡ ἀποδοιδόμενη εἰς τὴν ἀπαγγελίαν τῆς ὁμολογίας τῆς πίστεως, ὥστε ἐάν τις μὴ Μουσουλμάνος τὴν δεχθῆ καὶ τὴν ἐπαναλάβῃ, θεωρεῖται ὅτι κατέστη ὀνομαστικῶς, τοῦλάχιστον, Μουσουλμάνος³.

Ἡ δευτέρα βασικὴ πρᾶξις λατρείας τοῦ Ἰσλάμ εἶναι ἡ προσευχή. Αὕτη τελεῖται πεντάκις τῆς ἡμέρας καὶ περιλαμβάνει τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως ἢ τὴν συνοπτικὴν φράσιν «Allahu Akbar», ἥτοι «ὁ Θεὸς εἶναι Μέγας».

Ἡ συνεχῆς, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς προσευχῆς, ἐπανάληψις τῆς ὁμολογίας τῆς πίστεως, τῆς φράσεως «Allahu Akbar», ὡς καὶ αὐτοσχεδίων προσευχῶν, ἔχει καθορισθῆ «διὰ νὰ δώσῃ μορφὴν εἰς τὴν προσευχὴν, ἐνῶ ἐπιτρέπει τὴν ὑπαρξίν ἐπαρκοῦς πεδίου διὰ τὴν πλέον βαθεῖαν ἔκφρασιν τῶν αἰσθημάτων ἀφοσιώσεως πρὸς τὸν παντοδύναμον Ἰσλάμ»⁴.

5. J. N o s s, *Man's religions* (New York, Macmillan, 1949), σελ. 237.

1. Τὸ περιεχόμενον τῆς ὁμολογίας τῆς πίστεως βασίζεται ἐπὶ τῶν χωρίων τοῦ Κορανίου: Surah 2, στ. 255 «Ἰσλάμ! Δὲν ὑπάρχει ἕτερος Θεὸς πλὴν Αὐτοῦ, τοῦ Ζῶντος, τοῦ Αἰσθητοῦ, τοῦ Ἰσλάμ καὶ τοῦ Ἰσλάμ» καὶ Surah 7, στ. 158 «Πίστευε εἰς τὸν Ἰσλάμ καὶ εἰς τὸν ἀπεσταλμένον αὐτοῦ, τὸν ἀπαίδευτον Προφήτην, ὁ ὅποιος πιστεύει εἰς τὸν Ἰσλάμ καὶ τοὺς λόγους Τοῦ».

2. Πρβλ. J. N o s s, μν. ἔργον, σελ. 730.

3. Ph. K. H i t t i, *Islam; A way of life* (Minneapolis, University of Minnesota Press, 1970), σελ. 33.

4. H. S m i t h, *The religions of man* (New York, New American Library 1963), σελ. 220.

Εἰς τὸ Ἰσλαμικὸν μυστικισμόν, μεγαλυτέρα ἔμφασις ἀποδίδεται εἰς τὴν ἐν προσευχῇ συνεχῆ ἀνάμνησιν τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ, ἔνθα ἡ πράξις αὕτη, ἀποτελοῦσα τὴν κυριωτέραν θρησκευτικὴν ἀσκησιν τούτου, καλεῖται *Dhirk* καὶ βασιζέται ἐπὶ τῆς *Surah 33*, στίχος 41, τοῦ Κορανίου: «Ἦ, σὺ ποῦ πιστεύεις! Ἐνθυμοῦ τὸν Ἀλλάχ με ὄλην τὴν δύναμιν τοῦ νοῦ. Καὶ δόξαζε αὐτὸν πρωίαν καὶ ἑσπέραν»⁵.

Τὸ *Dhirk* συνίσταται ἐξ ἀδιακόπου ἐπαναλήψεως μιᾶς τυποποιημένης φράσεως, ὡς ἡ ὁμολογία τῆς πίστεως, ἐν ὁμοφωνίᾳ καὶ μονοτόνῳ φωνῇ, ἡ ὁποία συγχρονίζεται πρὸς ὀρισμένες κινήσεις τοῦ σώματος. Εἰς τινὰ *Dhirk* ἡ ἐπαναλαμβανομένη φράσις περιέχει ὕψιστα ὀνόματα τοῦ Ἀλλάχ. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν γίνεται ἐπίσης χρῆσις κομβοσχοινοῦ⁶.

Ἡ συνεχῆς ἐν προσευχῇ ἀνάμνησις τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ, ἐκφώνως ἢ ἀφώνως, ἐπιφέρει πολλακίς ἐκστατικὰ ἀποτελέσματα καὶ δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς «ὑπνωτικόν»⁷. Ἐκτὸς τῶν ἄλλων, ὅμως, ἀποσκοπεῖ κυρίως εἰς τὴν ἐξαφάνισιν τῆς λήθης τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ⁸.

Ἡ συνήθεια τῆς συνεχοῦς ἀναμνήσεως καὶ ἐπαναλήψεως τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ ἐμφανίζεται λίαν ἐνωρὶς εἰς τὸν Ἰσλαμισμόν. Ἦδη κατὰ τὸν 8ον μ.Χ. αἰῶνα σχηματίζονται μικραὶ ομάδες ἀσκητικῶν τάσεων αἱ ὁποῖαι εἶχον ὡς σκοπὸν τὴν ἀπαγγελίαν, μεγαλοφώνως κειμένων ἐκ τοῦ Κορανίου⁹. Αἱ ἀπαγγελίαι αὗται, ἀναπτυχθεῖσαι πρὸς τὴν κατεῦθυνσιν τῶν «πνευματικῶν συναυλιῶν», εἶχον ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὴν ἔνθερμον ἐπιδίωξιν μιᾶς ἐκστατικῆς καταστάσεως¹⁰.

Μεταξὺ τῶν Σουφιστῶν, τῶν Μουσουλμάνων μυστικιστῶν, μεγίστη ἔμφασις ἐτίθετο πάντοτε ἐπὶ τῆς ἀσκήσεως τῆς περισκέψεως (*Meditation*). Ἡ περισκεψις, κατὰ τὸν *Al-Ghazzali*, ὀρίζεται καὶ ὡς «κατάστασις ἀναμνήσεως» τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ¹¹. Ἡ ἀσκησις τῆς περισκέψεως ἐξεπληροῦτο, οὕτω, διὰ τῆς ἐπαναλήψεως τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ, τῆς ὁμολογίας τῆς πίστεως, ἢ ἐτέρας φράσεως, ἀκολουθούσης τὴν ἐπιταγὴν τοῦ Κορανίου «Ἄ-

5. Τὰ ἀποσπάσματα ἐκ τοῦ Κορανίου ἐλήφθησαν ἐκ τῆς ἐκδόσεως: «The meaning of the Glorious Koran» (N. York, 1961), μετὰφρ. εἰς τὴν ἀγγλικὴν ὑπὸ *M o h a m m e d M a r m a d u k e P i c k t h a l l*.

6. *P h. K. H i t t i*, μν. ἔργον, σελ. 65.

7. Αὐτόθι.

8. Πρβλ. *Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Δ. Ζ ι ά κ α*, Ὁ μυστικὸς ποιητὴς *Maulana Jalaladdin Rumi* καὶ ἡ διδασκαλία αὐτοῦ, Θεσσαλονίκη 1973, σελ. 23.

9. Σημειωτέον ὅτι τὸ Κοράνιον, κατὰ τὸν Ἰσλαμισμόν, ταυτίζεται πρὸς τὸν αἰῶνιον καὶ ἀδημιούργητον Λόγον τοῦ Θεοῦ.

10. *H. A. G i b b*, *Mohammedanism* (N. York, Oxford University Press, 1962), σελ. 132.

11. *S. S p e n c e r*, μν. ἔργον, σελ. 316.

ληθῶς, τὸ νὰ ἐνθυμῆσαι τὸν Ἀλλάχ, εἶναι τὸ σπουδαιότερον (καθῆκον)¹², συνοδευομένης ὑπὸ ἐντακτικῆς περισυλλογῆς. Ἡ ἄσκησις αὕτη βυθίζει τὸν ἄνθρωπον «εἰς θεώρησιν ἢ ἀπορρόφησιν εἰς τὴν συναίσθησιν τοῦ Θεοῦ»¹³.

Εἰς τὴν μυστικῶν τάσεων θρησκευτικὴν κίνησιν Qadiriya (ιδρυθεῖσα κατὰ τὸν 11ον μ.Χ. αἰῶνα) ἐπεβάλλετο ἡ αὐστηρὰ τέλεισις πράξεων ἀφοσιώσεως πρὸς τὸν Θεόν, μεταξὺ τῶν ὁποίων περιελαμβάνετο ἡ, μετὰ τὰς καθημερινὰς προσευχάς, ἐπανάληψις τοῦ ἀκολουθοῦ Dhirik: «Συγχώρησόν με, Παντοδύναμε Θεέ· ἄς εἶσαι δοξασμένος, ὦ Ἀλλάχ· ὁ Θεὸς ἄς εὐλογῆ τὸν Κύριόν μας Μωάμεθ, τὸν οἰκόν του καὶ τοὺς συντρόφους του. Δὲν ὑπάρχει Θεὸς ἕτερος πλὴν τοῦ Ἀλλάχ». Σημειωτέον, ὅτι ἐκάστη φράσις τοῦ Dhirik τούτου ἐπανελαμβάνετο ἑκατοντάκις¹⁴.

Εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ μυστικιστοῦ Abu Madyan (τέλος τοῦ 12ου αἰῶνος) περιείχετο ἐν μόνον δόγμα, τὸ ἐξῆς: «Εἰπὲ Ἐεὲ καὶ ἀπαρνήσου κάθε τι τὸ ὑλικόν, ἢ σχετικόν μὲ αὐτό, ἐὰν ἐπιθυμῆς νὰ ἐπιτύχῃς τοῦ ἀληθοῦς σκοποῦ»¹⁵. Εἰς τὸ δόγμα τοῦτο παρατηροῦμεν τὴν μεγίστην σημασίαν τὴν ἀποδιδομένην εἰς τὴν λέξιν «Θεός», ὡς ἐμπεριεχοῦσης πᾶσαν πνευματικὴν ἀλήθειαν.

Ἀργότερον τὸ Dhirik καὶ αἱ θρησκευτικαὶ ἐκφωνήσεις ἔλαβον καθαρῶς λειτουργικὸν χαρακτῆρα, κατόπιν τῆς πολεμικῆς, κυρίως, ἢ ὅποια ἡσκήθη πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν ὑπὸ τῶν θεολόγων καὶ τῶν θρησκευτικῶν ἡγετῶν τοῦ Ἰσλάμ, ἐκ τοῦ φόβου μήπως αἱ ὁμαδικαὶ ἀπαγγελίαι, κατὰ τὰς συγκεντρώσεις μυστικιστικῶν ὁμάδων, δημιουργήσουν ἀνταγωνισμόν καὶ υποκαταστήσουν τὸ Ἰζαμίον, θεωρούμενον ὡς τὸ κέντρον τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς.

Ἐνωρίς, ὅμως (ἤδη ἀπὸ τοῦ 8ου αἰῶνος), εἶχε καθορισθῆ ἡ πεντάκις τῆς ἡμέρας προσευχῆ¹⁶ καὶ ἀνάμνησις τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ, ὕπερ ἀποτελεῖ συστηματοποίησιν τοῦ τρόπου καὶ τῆς συχνότητος τῆς ἐπαναλήψεως τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ¹⁷. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον συνεδυάζετο ἡ συνεχῆς ἀνάμνησις τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ μετὰ τῆς προσπαθείας ὅπως ὑπάρξῃ ἔλεγχος καὶ ὁμοιομορφία τῆς λατρείας.

Κατὰ τὰς κοινὰς ὥρας τῆς προσευχῆς, ὁ Muezzin, ἀπὸ τοῦ μιναρῆ τοῦ Ἰζαμίου, καλεῖ τοὺς πιστοὺς εἰς προσευχὴν, ἀκολουθῶν ὠρισμένον τύπον, ὡς ἐξῆς:

12. Surah 29, στ. 45.

13. S. Spencer, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 316.

14. H. A. R. Gibb, μν. ἔργον, σελ. 156.

15. Αὐτόθι, σελ. 158.

16. J. A. Williams, Islam (New York, G. Brazillier, 1961), σελ. 100.

17. E. O. James, Comparative Religion, σελ. 272.

«Ὁ Θεὸς εἶναι Μέγας (ἐπαναλαμβάνεται τετράκις), ὁμολογῶ ὅτι δὲν ὑπάρχει ἕτερος Θεὸς πλὴν τοῦ Ἄλλὰχ (ἐπαναλαμβάνεται δίδας), ὁμολογῶ ὅτι ὁ Μωάμεθ εἶναι ὁ Ἀπόστολος τοῦ Θεοῦ (δίδας)· προσέλθετε εἰς προσευχὴν προσέλθετε εἰς ἀγαθοεργίαν (δίδας)· ὁ Θεὸς εἶναι Μέγας (δίδας), δὲν ὑπάρχει ἕτερος Θεὸς πλὴν τοῦ Ἄλλὰχ»¹⁸.

Κατὰ τὰς κοινὰς προσευχὰς εἰς τὸ Τζαμίον, ὁ πιστὸς λέγει μυστικῶς τὴν φράσιν «Allahu Akbar» (ὁ Θεὸς εἶναι Μέγας) καθὼς προσκυνεῖ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς Μέκκας καὶ καθὼς ἀνορθοῦται¹⁹. Τοῦτο ἐπαναλαμβάνεται πολλάκις καθ' ὅσον ἡ πρᾶξις αὕτη ἀποτελεῖ τὴν μόνην ἐνεργὸν συμμετοχὴν τῶν πιστῶν εἰς τὴν λατρείαν, πλὴν τῆς ἀκροάσεως τῶν ἀναγνωσμάτων ἐκ τοῦ Κορανίου καὶ τοῦ κηρύγματος.

Εἰς τὸν Ἰσλαμισμὸν, ἡ ἐκφώνησις, ἀπαγγελία καὶ ἐπανάληψις τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ τονίζεται μετὰ τοιαύτης ἐμφάσεως, ὥστε νὰ καταστῇ σαφὴς ἡ μεγίστη σημασία ἢ ἀποδιδόμενη εἰς τὴν πρᾶξιν ἐκείνην, καθ' ἣν ὁ πιστὸς προσπαθεῖ νὰ ἐπιτύχῃ ὅπως, διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ, ἔχῃ τὴν σκέψιν του ἐστραμμένην πρὸς τὸν Θεὸν καί, κατὰ συνέπειαν, ἔχῃ συνεχῶς ζωηρὰν τὴν ἀνάμνησιν τοῦ Θεοῦ ἐνώπιόν του, ἐκπληρουμένου οὕτω ἐνὸς ἐκ τῶν βασικῶν θρησκευτικῶν καθηκόντων τούτου. Διὰ τὸν Ἰσλαμικὸν μυστικισμὸν ὅμως, εἰς τὸν ὁποῖον ἡ ἐπανάληψις, ἐκφώνως ἢ μυστικῶς, τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ, ἢ ἡ περίσκεψις ἐπ' αὐτοῦ, ἐνέχει βαθυτέραν σημασίαν, ἢ τοιαύτη πρᾶξις, ἐπιφέρουσα εἰς τὸν πιστὸν ἐκστατικὰ ἀποτελέσματα, θεωρεῖται ὡς συμβάλλουσα εἰς τὴν προσπάθειαν τούτου ὅπως ἀποχωρισθῇ, ἐσωτερικῶς, τοῦ κόσμου, ἔλθῃ πλησιέστερον πρὸς τὸν Θεὸν καί, κατὰ τὸ δυνατόν, πραγματοποιήσῃ τὴν ὑπερτάτην αὐτοῦ ἐπιθυμίαν, ἥτοι νὰ λάβῃ «ἄμεσον καὶ προσωπικὴν ἐμπειρίαν (τοῦ Θεοῦ), ἀποκορυφουμένην εἰς στιγμιαίαν ἔνωσιν ἢ ἀφομοίωσιν ἐν τῷ Θεῷ»²⁰.

ΚΕΦ. ΠΕΜΠΤΟΝ

ΙΟΥΔΑΙΣΜΟΣ - ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ

Διὰ τὴν σημασίαν τῆς ἐκφωνήσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν Ἰουδαϊσμὸν καὶ τὸν Χριστιανισμὸν, θὰ περιορισθῶμεν εἰς τὴν, ἐν συντομίᾳ, ἐξέτασιν αὐτῆς, ὡς ἀπαντᾷ γενικώτερον μὲν ἐν τῇ Ἁγίᾳ Γραφῇ, εἰδικώτερον δὲ ἐν τῇ Παλαιᾷ καὶ ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ, κεχωρισμένως, μετὰ σχετικῆς μνείας τῆς σημασίας, τὴν ὁποίαν ἡ ἐκφώνησις τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ ἔχει εἰς τὸν νεώτερον Ἰουδαϊσμὸν καὶ τὸν Χριστιανισμὸν.

18. Αὐτόθι.

19. J. A. Williams, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 101.

20. H. A. R. Gibb, μν. ἔργον, σελ. 137.

I. ΑΓΙΑ ΓΡΑΦΗ

Ἡ ἐκφώνησις τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ ἀπαντᾷ τόσον εἰς τὴν Παλαιὰν ἔσον καὶ εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς «ἐπικλήσεως» τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἐπίκλησις αὕτη περιλαμβάνει αὐτὸ τοῦτο τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ (Γιαχβέ, Ἰησοῦς Χριστός, ἢ Θεός, ὅπερ ὑποδηλοῖ ἐν ἑκ τῶν δύο τούτων ὀνομάτων), ἢ ἀναφέρεται εἰς μίαν τῶν κυρίων ιδιοτήτων τούτου (Κύριος, Πατήρ, κ.λπ.), συχνάκις δὲ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ συνοδεύεται καὶ ὑπὸ τινος ιδιότητος τούτου (Θεὸς αἰώνιος, Ἰησοῦς υἱὸς τοῦ Θεοῦ, κ.λπ.).

Ἡ «ἐπίκλησις» νοεῖται ἐν στενῇ πάντοτε σχέσει πρὸς τὴν προσευχήν, ὑφ' οἷανδήποτε μορφήν, ἀτομικὴν ἢ ὁμαδικήν, ἀναφωνουμένην ἢ μυστικὴν, αἰτησιν, αἴνον, κ.λπ., ἔτι δὲ ἐν σχέσει καὶ πρὸς τὴν, κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν ἀνάστασιν τῆς ψυχῆς, προσπάθειαν προσεγγίσεως τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς νοερᾶς κλήσεως ἢ ἀναμνήσεως τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ.

Ἡ ἐπίκλησις, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν σχέσιν τοῦ πιστοῦ πρὸς τὸν Θεόν, ἀπαντᾷ κυρίως:

1. Ὡς ἐκδήλωσις τῆς εἰλικρινοῦς πίστεως πρὸς τὸν Θεόν· «ἐγγὺς Κύριος πᾶσιν τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτὸν ἐν ἀληθείᾳ» (Ψαλμ. ρμδ' 18), «πῶς οὖν ἐπικαλέσονται εἰς ὃν οὐκ ἐπίστευσαν;» (Ρωμ. ι', 14), πιστοὶ = οἱ ἐπικαλούμενοι τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ» (Α' Κορ. α', 2, κ.ἀ.), «μετὰ τῶν ἐπικαλουμένων τὸν Κύριον ἐκ καθαρᾶς καρδίας» (Β' Τίμοθ. β', 22).

2. Ὡς ὁμολογία τῆς πίστεως πρὸς τὸν Θεόν, ἢ ὡς διαβεβαίωσις τῆς παραδοχῆς τούτου· «καὶ παρῆλθεν Κύριος πρὸ προσώπου αὐτοῦ (Μωυσέως) καὶ ἐκάλεσε· Κύριος ὁ Θεὸς οἰκτίρμων καὶ ἐλεήμων, μακρόθυμος καὶ πολυέλεος καὶ ἀληθινός» (Ἐξοδ. λδ' 6), «ἀναστάς βάπτισαι καὶ ἀπόλουσαι τὰς ἀμαρτίας σου, ἐπικαλεσάμενος τὸ ὄνομα αὐτοῦ» (Πράξ. κβ', 16).

3. Ὡς πρᾶξις λατρείας τοῦ Θεοῦ· «καὶ ἐφύτευσεν Ἀβραὰμ ἄρουραν ἐπὶ τῷ φρέατι τοῦ ὄρκου καὶ ἐπικαλέσατο ἐκεῖ τὸ ὄνομα Κυρίου» (Γεν. κα', 33), «σοὶ θύσω θυσίαν αἰνέσεως καὶ ἐν τῷ ὀνόματί σου ἐπικαλέσομαι» (Ψαλμ. ριέ', 8), «δι' αὐτοῦ οὖν ἀναφέροντες θυσίαν αἰνέσεως διὰ παντὸς τῷ Θεῷ, τοῦτ' ἔστιν καρπὸν χειλέων ὁμολογούντων τῷ ὀνόματι αὐτοῦ» (Ἐβρ. ιγ', 15).

4. Ὡς μέσον αἰτήσεως τῆς βοήθειας τοῦ Θεοῦ· «ἐν ἧ ἂν ἡμέρᾳ ἐπικαλέσωμαι σε, ταχὺ ἐπάκουσόν μου» (Ψαλμ. ρα', 3), «καὶ ὅ,τι ἂν αἰτήσητε ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἐγὼ ποιήσω» (Ἰω. ιδ', 13).

5. Ὡς μέσον ἐκδηλώσεως τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ· «τὰ ἔργα ἃ ἐγὼ ποιῶ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ πατρός μου, ταῦτα μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ» (Ἰω. ι', 25), «οὐ τῷ σῶ ὀνόματι δυνάμεις πολλὰς ἐποιήσαμεν;» (Ματθ. ζ', 22).

6. Ὡς μέσον σωτηρίας τῶν πιστῶν· «πᾶς ὃς ἂν ἐπικαλέσῃται τὸ ὄνομα Κυρίου σωθήσεται» (Ἰωήλ γ', 5), «οὐδὲ γὰρ ὄνομά ἐστιν ἕτερον ὑπὸ τὸν οὐρανὸν τὸ δεδομένον ἐν ἀνθρώποις ἐν ᾧ δεῖ σωθῆναι ἡμᾶς» (Πράξ. δ', 12).

Ἐν συμφώνῳ πρὸς τ' ἀνωτέρω, ὁ Θεὸς διὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ὑπὸ τῶν πιστῶν:

α) Ἀναγνωρίζει τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας· «αὐτὸς (ὁ λαὸς) ἐπικαλέσῃται τὸ ὄνομά μου... καὶ ἐρῶ· λαὸς μου οὗτός ἐστι» (Ζαχαρ. ιγ', 9), «καὶ εἰ πατέρα ἐπικαλεῖσθε... ἐλυτρώθητε ἐκ τῆς ματαίας ὑμῶν ἀναστροφῆς πατροπαραδότου» (Α' Περτ. α', 17-19).

β) Εἰσκακοῦει τὰ αἰτήματα τῶν πιστῶν· «αὐτὸς (ὁ λαὸς) ἐπικαλέσῃται τὸ ὄνομά μου, καὶ γὼ ἐπακούσομαι αὐτῶ» (Ζαχαρ. ιγ', 9), «ὅ,τι ἂν αἰτήσητε τὸν πατέρα ἐν τῷ ὀνόματί μου ὁῶ ὑμῖν» (Ἰω. ιε', 16).

γ) Προστρέχει εἰς βοήθειαν τῶν πιστῶν· «τὸ ὄνομα ταῦ Κυρίου ἐπεκαλεσάμην... Κύριος εὐηργέτησε (τὴν ψυχὴν μου)» (Ψαλμ. ριδ', 4-7), «ἐν ἧ ἂν ἡμέρᾳ ἐπικαλέσωμαι σε, ταχὺ ἐπάκουσόν μου» (Ψαλμ. ρα', 3, ρλζ', 3), «ὅ,τι ἂν αἰτήσητε ἐν τῷ ὀνόματί μου, τοῦτο ποιήσω» (Ἰω. ιδ' 13).

δ) Δίδει εἰς τοὺς πιστοὺς τὴν δύναμιν νὰ ποιοῦν θαύματα ἐν τῷ ὀνόματί Του· «ἐν τῷ ὀνόματί μου δαιμόνια ἐκβαλοῦσι, γλώσσαις λαλήσουσι καιναῖς, ὕφεις ἀροῦσι, καὶ θανάσιμόν τι πῖωσιν οὐ μὴ αὐτοὺς βλάβῃ, ἐπὶ ἀρρώστους χεῖρας ἐπιθήσουσι καὶ καλῶς ἔξουσιν» (Μαρκ. ιστ', 17).

ε) Συγχωρεῖ τὰς ἁμαρτίας τῶν πιστῶν· «ἀναστὰς βάπτισαι καὶ ἀπόλουσαι τὰς ἁμαρτίας σου, ἐπικαλεσάμενος τὸ ὄνομα αὐτοῦ» (Πράξ. κβ', 16). Πρβλ. καὶ τό: «βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος» (Ματθ. κη', 19).

στ) Σφίζει τοὺς ἐπικαλουμένους τὸ ὄνομά Του· «πᾶς ὃς ἂν ἐπικαλέσῃται τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου σωθήσεται» (Ἰωήλ γ', 5, Πράξ. δ', 12, Ρωμ. ι', 13).

Ἡ ἐπικλήσις τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ, ὡς αὕτη ἀπαντᾷ εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφήν, προϋποθέτει τὴν εἰλικρινῆ πίστιν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ἐκφράζει ὁμολογίαν καὶ διαβεβαίωσιν τῆς πίστεως ταύτης, διὰ τῆς ἀπαγγελίας τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ.

II. ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ

Ἡ ἐπικλήσις τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἀποτελεῖ μορφὴν ἐκφράσεως τῆς πρὸς τὸν Θεὸν πίστεως καὶ ἐλπίδος τοῦ ἀνθρώπου. Εἰς τὴν Γένεσιν δ', 26 τονίζεται μετ' ἐμφάσεως περὶ τοῦ Ἐνώθ ὅτι «οὗτος ἤλπισεν ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ»,

ἐνεκα δὲ τούτου ὁ Εὐσέβιος χαρακτηρίζει τοῦτον ὡς τὸν πρῶτον τῶν θεοφιλῶν προπατόρων τῶν Ἑβραίων¹.

Ἡ ἐπικλήσις τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ συνεδέθη ἐνωρὶς πρὸς τὴν πρὸς τὸν Θεὸν λατρείαν καὶ ἰδιαιτέρως μετὰ τῆς προσφορᾶς θυσίας, ὡς ἐν Γεν. ιβ', 8, ἐνθα ὁ Ἀβραὰμ ἀφικοδόμησεν ἐκεῖ θυσιαστήριον καὶ ἐπεκαλέσατο ἐπὶ τῷ ὀνόματι Κυρίου². Ἐν Γεν. κα', 33, ἀεφύτευσεν Ἀβραὰμ ἄρουραν ἐπὶ τῷ φρέατι τοῦ ὄρκου καὶ ἐπεκαλέσατο ἐκεῖ τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ, Θεὸς αἰώνιος» εἰς τὸ χωρίον τοῦτο ἔχομεν καὶ ἐνδειξὴν τῆς ὑπὸ μορφὴν ἐπικλήσεως ὁμολογίας τῆς πρὸς τὸν Θεὸν πίστεως. Ἀργότερον, ἡ ἐπικλήσις καθιεροῦται καὶ ὡς λειτουργικὴ συνήθεια, δι' ἧς ἄρχονται αἱ προσευχαὶ καὶ οἱ ὕμνοι πρὸς τὸν Θεόν, ἐπεκράτησε δὲ νὰ ἐνέχη τὴν σημασίαν τῆς ἀληθοῦς εὐσεβείας, ἥτις ὠθεῖ τὸν πιστὸν εἰς ἀπόδοσιν τῆς ὀφειλομένης πρὸς τὸν Θεὸν λατρείας.

Εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην ἡ ἐπικλήσις τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ θεωρεῖται ὡς ἐπιφέρουσα τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ λύτρωσιν ἐκ τῶν δεινῶν τοῦ πιστοῦ, ὡς ἀτόμου, καὶ τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ, ὡς συνόλου. Διὰ τῆς ἐπικλήσεως αὐτῆς ὁ πιστός, ὡς ἄτομον, ἐπιδιώκει τὴν σωτηρίαν αὐτοῦ ἐκ θλίψεων, ὀδυνῶν, κ.λπ., σωματικῶν ἢ ψυχικῶν, ὡς ἐν Ψαλμῷ ριδ', 4-7: «καὶ τὸ ὄνομα Κυρίου ἐπεκαλεσάμην· ὦ Κύριε, ρῦσαι τὴν ψυχὴν μου... ἐπίστρεψον, ψυχὴ μου, εἰς τὴν ἀνάπαυσίν σου, ὅτι Κύριος εὐηργέτησέ σε...»³. Διὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ ὑπὸ τῶν πιστῶν, ὡς συνόλου, ἀποσκοπεῖται ἡ λύτρωσις ὁλοκλήρου τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ ἐκ τῶν ἐπιγείων δεινῶν καὶ συμφορῶν, διὰ τῶν ὁποίων δοκιμάζεται οὗτος.

Ὁ Ἰωὴλ (κεφ. β') ἀναφέρεται εἰς τὰ σημεῖα τῆς ἐλεύσεως τῆς ἐσχάτης ἡμέρας, καθ' ἣν θὰ σωθοῦν ὅσοι ἐπικαλεσθοῦν τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ. Κατὰ τὸ Ἑβραϊκὸν κείμενον (β', 32, ἢ κατὰ τοὺς Ο' κεφ. γ', 5): «Καὶ θὰ συμβῆ πᾶς, ὅστις ἐπικαλεσθῆ τὸ ὄνομα τοῦ Γιαχβέ, θὰ σωθῆ, διότι ἐν τῷ ὄρει Σιών καὶ ἐν Ἱερουσαλὴμ θὰ γίνῃ ἡ σωτηρία, ὡς εἶπεν ὁ Γιαχβέ»⁴.

Εἰς τὸ λατρευτικὸν περιεχόμενον τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἀποδίδεται ἰδιαιτέρα σημασία εἰς τὸν «ἤχον» τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ, δι' ὃ καὶ ἀπαντᾷ, συχνάκις, ἰδίᾳ εἰς τοὺς Ψαλμοὺς, ἡ ἔκφρασις «κλιῖνον πρὸς με τὸ οὖς σου» (Ψαλμ. ρα', 3), ἢ «κλιῖνον τὸ οὖς σου εἰς τὴν δέησίν μου»

1. Εὐσέβιος, Εὐαγγελικὴ Προπαρασκευὴ Ζ' 8, 9. Ἐπίσης πρβλ. Α. Χελίου, Ἡ θρησκευτικὴ ἐπισημολογία τοῦ Εὐσέβιου Ἐπισκόπου Καισαρείας, ἐν «Θεολογία», τόμος 43 (1972) τεύχ. 1-2, σελ. 181.

2. Πρβλ. καὶ Ψαλμ. ριε' 8: «Σοὶ θύσω θυσίαν αἰνέσεως καὶ ἐν ὀνόματι Κυρίου ἐπικαλέσομαι».

3. Πρβλ. Ψαλμ. ριε' 4, ρδ' 1 καὶ 4, ριδ' 18, κ.ά.

4. Μετάφρασις ὑπὸ Β. Βέλλα, ἐν «Μιχαῖλας, Ἰωὴλ, Ὁβδιού», ἐκδ. ΑΣΤΗΡ, Ἀθήναι 1948, σελ. 104.

(Ψαλμ. πζ', 3) κ.ο.κ. Διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον ἡ ἐπίκλησις συνδέεται μετὰ τοῦ «ἀλλαλαγοῦ» (ὡς ἐν Ψαλμ. μστ', 1, ξε', 1, κ.ά.: «ἀλλαλάξατε τῷ Θεῷ») καὶ τῆς «κραυγῆς» (ὡς ἐν Ψαλμ. ρμ', 1, οστ', 1, κ.ά.: «Κύριε, ἐκέκραξα πρὸς σέ...»), ἢ ἐν Ψαλμ. λγ', 18: «ἐκέκραξαν οἱ δίκαιοι καὶ ὁ Κύριος εἰσήκουσεν αὐτῶν καὶ ἐκ πασῶν τῶν θλίψεων αὐτῶν ἔσωσεν αὐτούς»).

Ὡς πρὸς τὴν συχνότητα τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ (ἐν προσευχαῖς, ὕμνοις, κ.λπ.), εἰς τὴν Παλαιάν Διαθήκην ὑπάρχουν ἐνδείξεις περὶ τῆς συνεχοῦς, πολλάκις, ἐπαναλήψεως τῆς ἐπικλήσεως. Ἡ ἐπανάληψις αὕτη ἔχει σχέσιν πρὸς τὸν βαθμὸν ἐντάσεως, μετὰ τῆς ὁποίας ὁ πιστὸς ἐπικαλεῖται τὸν Θεὸν καὶ, συχνάκις, ἀποσκοπεῖ εἰς τὸ νὰ ἐχθῆ ἡ ἐπίκλησις θετικώτερα ἀποτελέσματα, κυρίως ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τῆς θείας ἀρωγῆς. Οὕτω, εἰς τὸν Ψαλμὸν ριη', 164, ἀπαντᾷ: «ἐπτάκις τῆς ἡμέρας ἤνεσά σε» καὶ εἰς τὸν Ψαλμὸν πζ', 2: «ἡμέρας ἐκέκραξα καὶ ἐν νυκτὶ ἐναντίον σου», ἐνῶ εἰς τὸν Ἡσαΐαν ἀναφέρεται ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν λαὸν τοῦ Ἰσραήλ, ὅτι: «καὶ ἐὰν πληθύνητε τὴν δέησιν, οὐκ εἰσακούσομαι ὑμῶν»⁵.

IIa. IOYΔA·I·ΣMOΣ

Ἡ ἐπίκλησις τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ, ὡς μέσου σωτηρίας ἢ μυστικῆς ἐνώσεως μετὰ τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς περισκέψεως, στηρίζεται ἐν πολλοῖς ἐπὶ τῆς μυστικιστικῆς ἐσωτερικότητος τῆς ὑπαρχούσης εἰς ἐκάστην θρησκείαν. Εἰς τὸν Ἰουδαϊσμόν, τὸ μυστικὸν στοιχεῖον εἶναι ἀσήμαντον, διότι ἡ ἔμφασις ἐτέθη ἐπὶ τῆς σωτηρίας τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ, ὡς ἔθνους καὶ οὐχὶ ὡς ἀτόμων. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Ἰωὴλ ἐπαγγελιομένη σωτηρία (γ', 5) ἀναφέρεται εἰς τὴν λύτρωσιν τοῦ Ἰσραήλ ἐκ τῶν ἐπιγείων δεινῶν καὶ συμφορῶν.

Ὁ F. C. Harppold, ἐξετάζων τὴν διαφορὰν μεταξὺ Ἰουδαϊσμοῦ καὶ Ἰνδουϊσμοῦ, παρατηρεῖ ὅτι «ἡ Ἑβραϊκὴ θρησκεία στερεῖται τῆς βαθέως μυστικιστικῆς καὶ ψυχολογικῆς ἐσωτερικότητος τῆς Ἰνδουιστικῆς ἀποκαλύψεως. Ἐνῶ εἰς τὸν Ἰνδουϊσμόν ἔχει δοθῆ ὀλίγη σημασία εἰς τὴν ἱστορίαν, ἡ Ἑβραϊκὴ θρησκεία ἦτο οὐσιαστικῶς μία περίσκεψις (Meditation) ἐπὶ τῆς ἱστορίας. Ἐνῶ ὁ Ἰνδουϊσμός ἐστράφη πρὸς τὰ ἔσω, ὥστε νὰ εἶναι μακρὰν τοῦ ὑπαρκτοῦ κόσμου, ὁ Ἑβραϊσμός ἐστράφη πρὸς τὰ ἔξω, πρὸς αὐτὸν τὸν κόσμον»⁶.

Εἰς τὰς μεταγενεστέρας μορφὰς τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, κυρίως δὲ ἕνεκα τῆς ἐπαφῆς του μεθ' ἑτέρων θρησκευτικῶν συστημάτων εἰς τὴν Δύσιν, παρατηροῦνται στοιχεῖα δεικνύοντα στροφὴν τινα πρὸς τὰ ἔσω καὶ τὸν μυστικισμόν.

5. Πρβλ. Ψαλμ. ρθβ' 6: «ἤλπισεν ἡ ψυχὴ μου ἐπὶ τὸν Κύριον ἀπὸ φυλακῆς πρωίας μέχρι νυκτός» ἡ ἐπίκλησις ἀποτελεῖ ἔκφρασιν τῆς ἐλπίδος πρὸς τὸν Θεόν.

6. F. C. Harppold, *Mysticism* (Baltimore, Penguin Books, 1964), σελ. 109.

Μία μυστικιστικὴ μορφή τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, γνωστὴ ὡς Merkabah (ἄμαξα), βασίζεται ἐπὶ τῆς προφητικῆς ὁράσεως, ἡ ὁποία ἀπαντᾷ εἰς τὸν Ἰεζκιήλ (κεφ. α'). Ταλμουδικὴ τις παράδοσις ὁμιλεῖ περὶ τεσσάρων Ραββί, τοῦ 1ου καὶ 2ου μ.Χ. αἰῶνος, οἱ ὅποιοι ἐπέτυχον νὰ εἰσέλθουν εἰς τὸν Παράδεισον κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐπιγείου ζωῆς των. Οἱ ἄνδρες οὗτοι καλοῦνται οἱ «ἰππεῖς τῆς ἀμάξης» (Merkabah-Riders). Τὸ ταξείδιον τῆς ψυχῆς πρὸς τὸν οὐρανὸν περιγράφεται ὡς «ἀνάβασις πρὸς τὴν Merkabah», αἱ ἐντυπώσεις δὲ τῶν Ραββί τούτων ἀπὸ τὸ ταξείδιόν των εἰς τὸν οὐρανὸν εὐρίσκονται εἰς τὰ βιβλία Hekhaloth (οὐράνια ἀνάκτορα).

Οἱ «ἰππεῖς τῆς ἀμάξης», διὰ νὰ καταστήσουν τὸν ἑαυτὸν των ἑτοιμον πρὸς ἀνάβασιν εἰς τὸν Παράδεισον, ἔπρεπε νὰ προετοιμασθοῦν δι' ἡθικῶν ἀσκήσεων καὶ ἀσκητικῶν ἐφαρμογῶν (ὡς νηστεία καὶ στερήσεις) καὶ τελικῶς διὰ μιᾶς ἐκστατικῆς καταστάσεως τὴν ὁποίαν ἐπέφερεν ἡ ἐπικλήσις τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ ἢ ἡ ἀπαγγελία ὕμνου ἐκ τῶν Hekhaloth. Σημειωτέον ὅτι, ὁ μυστικισμὸς τῆς Merkabah περιελάμβανε καὶ πλεῖστα ὅσα στοιχεῖα μαγείας⁷.

Κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα, οἱ ὄπαδοὶ τοῦ προφητικοῦ Καββαλισμοῦ (Kabbalism), κυρίως, ἀνεζήτουν ἐν ἀντικείμενον περισκέψεως, προκειμένου νὰ ἐπιτύχουν τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς ψυχῆς. Ὁ Abraam Abulafia, πλὴν τοῦ Ἑβραϊκοῦ ἀλφαβήτου⁸, ἐδίδασκε τὴν μελέτην ἐπὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ, ὡς μέσου δυνατοῦ νὰ ὀδηγήσῃ εἰς μυστικὴν ἐκστασιν, ἡ ὁποία θὰ ἐπέφερε τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος. Ὁ Abulafia ἦτο ἀντίθετος πρὸς τὴν ἀσκησιν τῆς μαγείας, ὅφ' οἶανδῆποτε μορφήν. Εἰς τοῦτο δὲ ἀντέταξε τὴν δυνατότητα ἀποκτήσεως δυνάμεως ἐπὶ τοῦ κόσμου διὰ τῆς χρήσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ, ἐν περισκέψει. Σημειωτέον ὅτι, ὁ Abulafia ἦτο γνώστης τῆς θεωρίας καὶ τῆς πρακτικῆς τῆς Yoga, στοιχεῖα τῆς ὁποίας περιέλαβεν εἰς τὴν διδασκαλίαν του⁹.

Τέλος, κατὰ τὴν μυστικιστικὴν κίνησιν Zohar (λαμπρότης), σκοπὸς τοῦ μυστικιστοῦ ἔθεωρεῖτο ἡ ἐπιδιώξις τῆς ἐνώσεως μετὰ τοῦ Θεοῦ. Ἡ τοι-

7. Πρβλ. S. Spencer, μν. ἔργον, σελ. 176-179. Εἰς τὸν μεσαιωνικὸν Χασιδισμὸν (Hasidism), ἐπίσης, ἀπαντᾷ τὸ μαγικὸν στοιχεῖον βασιζόμενον ἐπὶ τῆς μυστηριώδους δυνάμεως τῶν ἱερῶν ὀνομάτων τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο δὲ ἔθεωρεῖτο ὡς ὁ βασικὸς παράγων τῆς ἀποτελεσματικότητος τῆς προσευχῆς διὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ.

8. Εἰς τὸ βιβλίον Sefer Yetsirah (βίβλος τῆς Δημιουργίας) συνιστᾶται ἡ ἀπαγγελία ἢ περισκεψίς ἐπὶ τῶν γραμμάτων τοῦ Ἑβραϊκοῦ ἀλφαβήτου, τούτου αἰτιολογουμένου ὡς ἐξῆς: «Ὁ Θεὸς ἐσχεδίασε τὰ γράμματα, τὰ διεμόρφωσε, τὰ συνέδεσε, τὰ ἐζύγισε, τὰ μετέτρεψε καὶ δι' αὐτῶν παρήγαγε τὴν ὅλην Δημιουργίαν». Πρβλ. S. Spencer, μν. ἔργον, σελ. 181.

9. Πρβλ. S. Spencer, μν. ἔργον, σελ. 187-189.

αὕτη ἔνωσις ἐγγίζει τὸ ὕψιστον αὐτῆς σημεῖον εἰς τὸν μέλλοντα κόσμον, ἀλλ' εἶναι δυνατὸν ὁ ἄνθρωπος νὰ ἐπιτύχη μίαν κατάστασιν ἔνώσεως μετὰ τοῦ Θεοῦ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἐπιγείου βίου του, ἐν μυστικῇ ἔκστάσει, διὰ τῆς μυστικῆς ἐπικλήσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς προσευχῆς, ἄνευ ἐκφω- νήσεως τῶν λέξεων¹⁰.

Ταῦτα τὰ ὀλίγα ἐν σχέσει πρὸς τὸν νεώτερον Ἰουδαϊσμόν.

III. ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ

Ἡ περὶ σωτηρίας τοῦ ἐπικαλουμένου τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ διδασκαλία τῆς Καινῆς Διαθήκης βασίζεται, κυρίως, ἐπὶ τοῦ χωρίου τοῦ Ἰωήλ (γ', 5): ἀπᾶς, ὅς ἂν ἐπικαλέσῃται τὸ ὄνομα Κυρίου, σωθήσεται, τῆς διδασκαλίας ὅμως ταύτης λαμβανούσης νέον πνευματικὸν περιεχόμενον.

Τὸ χωρίον τοῦ Ἰωήλ ἀπαντᾷ αὐτούσιον εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην δύο φορές. Ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων (β', 22), ἐν τῇ ὁμιλίᾳ τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου πρὸς τοὺς κατοικοῦντας τὴν Ἱερουσαλήμ, Ἰουδαίους καὶ Ἑθνικούς, κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς· ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολὴν τοῦ Παύλου, ἔνθα ἀποτελεῖ τὸ κύριον σημεῖον τῆς ἐνό- τητος ι', 8-15, ἐν ᾗ γίνεται λόγος περὶ τῆς πίστεως εἰς τὸ ὄνομα τοῦ ἀναστάν- τος Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ὁμολογίας τούτου.

Εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην ἡ ἐπικλήσις τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ νοεῖται ὡς περιέχουσα πάντα τὰ εἶδη τῆς προσευχῆς.

Ἄξια παρατηρήσεως εἶναι ἡ ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ ἀπαντῶσα διά- κρισις μεταξὺ τῆς πίστεως εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ τῆς πίστεως εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἡ διαφορὰ αὕτη δὲν εἶναι οὐσιαστικὴ, ἀλλὰ μόνον φραστικὴ. Συνήθως, ἡ πίστις εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὑποδηλοῖ τὴν πίστιν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ὡς π.χ. ἐν Ἰω. γ', 18 («ὁ μὴ πιστεύων ἤδη κέκριται, ὅτι μὴ πεπίστευκεν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ τοῦ Θεοῦ»), Α' Ἰω. γ', 23 («αὕτη ἐστὶν ἡ ἐντολὴ αὐτοῦ, ἵνα πιστεύσωμεν τῷ ὀνόματι τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἀγαπῶμεν ἀλλήλους»), κ.ά. Ἡ ἐπὶ μέρους ὅμως ἐξέτασις τῶν σχετικῶν χωρίων μᾶς παρέχει τὰ ἀκόλουθα στοιχεῖα:

α) Ἡ πίστις εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

1) Ἀναφέρεται εἰς τὰς περιπτώσεις καθ' ἃς αὕτη ἐκφράζεται ἀπ' εὐθείας πρὸς αὐτὸν ἢ ἔχει ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὴν ἐπίγειον αὐτοῦ παρουσίαν, ὡς π.χ. ἐν Μαρκ. θ', 24 («εὐθὺς κράξας ὁ πατὴρ τοῦ παιδίου ἔλεγε· πιστεύω»), Ἰω. β', 11 («ὁ Ἰησοῦς ἐφανέρωσεν τὴν δόξαν αὐτοῦ, καὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ»), κ.ά.

10. Πρβλ. αὐτόθι, σελ. 191.

2) Ἐκφράζεται ἐν τῇ γενικωτέρᾳ ἐννοίᾳ τῆς σχέσεως τοῦ πιστοῦ πρὸς αὐτόν, ὡς π.χ. ἐν Πραξ. ιη', 8 («Κρίσπος δὲ ὁ ἀρχισυνάγωγος ἐπίστευσεν τῷ Κυρίῳ σὺν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ»), Γαλ. β', 16 («καὶ ἡμεῖς εἰς Ἰησοῦν Χριστὸν ἐπιστεῦσαμεν, ἵνα δικαιωθῶμεν ἐκ πίστεως Χριστοῦ»), κ.ά.

β) Ἡ πίστις εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

1) Ἀναφέρεται εἰς περιπτώσεις ἐκφράσεως τῆς πίστεως πρὸς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ἀναγομένας εἰς τὴν μετὰ τὴν Ἀνάληψιν τούτου ἐποχὴν, ὅτε δὲν παρίστατο σωματικῶς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, ὡς ἐν Α' Ἰω. ε' 13, («ταῦτα ἔγραψα ὑμῖν ἵνα εἰδῆτε ὅτι ζωὴν ἔχετε αἰώνιον, τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ»), κ.ά.

2) Ἀναφέρεται εἰς περιπτώσεις ὁμολογίας τῆς πρὸς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν πίστεως τῶν ἀνθρώπων, ὡς ἐν Ρωμ. ι', 9 («ἂν ὁμολογήσῃς ἐν τῷ στόματί σου Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ πιστεύσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν σωθήσῃ»), Α' Ἰω. δ', 15 («ὅς ἂν ὁμολογήσῃ ὅτι Ἰησοῦς ἐστὶν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ Θεὸς ἐν αὐτῷ μένει καὶ αὐτὸς ἐν τῷ Θεῷ»), κ.ά. Εἰς τὸν Ἰωάννην, ἡ πίστις εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ λέγεται καὶ εἰς δῆλωσιν τῶν διαφόρων βαθμίδων τῆς πίστεως, ὡς ἐν Ἰω. β', 23, ἐνθα δηλοῦται ἡ κατ' ἀρχὴν πίστις πρὸς τὸν Ἰησοῦν, ἕνεκα τῶν σημείων τὰ ὁποῖα ἐποίει.

3) Ἀναφέρεται εἰς περιπτώσεις ἐπικλήσεως, βοήθειας ἢ δυνάμεως παρ' αὐτοῦ, ὡς ἐν Ἰω. ιδ', 13 («ὅ,τι ἂν αἰτήσῃτε ἐν τῷ ὀνόματί μου, τοῦτο ποιήσω»), Μαρκ. θ', 39 («οὐδεὶς γάρ ἐστιν ὃς ποιήσει δύναμιν ἐν τῷ ὀνόματί μου καὶ δυνήσῃται ταχὺ κακολογῆσαί με»), κ.ά.

4) Περιέχει τὸ δυναμικὸν στοιχεῖον, ὅπερ παρέχει πρὸς τοὺς πιστοὺς ἐλπίδα (Ματθ. ιβ' 24 «ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἔθνη ἐλπιούσιν»), σωτηρίαν (Πραξ. δ', 12 «οὐδὲ γὰρ ὄνομά ἐστιν ἕτερον ὑπὸ τὸν οὐρανὸν τὸ δεδομένον ἐν ἀνθρώποις ἐν ᾧ δεῖ σωθῆναι ἡμᾶς»), αἰώνιον ζωὴν (Α' Ἰω. ε', 13 «ζωὴν αἰώνιον ἔχετε, τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ») ἢ καθιστᾷ τοὺς πιστοὺς ἱκανοὺς νὰ ἐνεργοῦν κατὰ τρόπον θαυμαστόν, διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ (Πραξ. γ', 6 «ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ τοῦ Ναζωραίου περιπάτει») ἢ Λουκ. ι', 17 «τὰ δαιμόνια ὑποτάσσεται ἡμῖν ἐν τῷ ὀνόματί σου»), κ.ά.).

5) Ἡ πίστις εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ σημαίνει: πίστιν εἰς τὴν δύναμιν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, ὥστε διὰ τῆς ἐπικλήσεως τούτου νὰ συντελοῦνται θαύματα, ὡς ἐν Μαρκ. θ' 38 («Διδάσκαλε, εἶδομέν τινα ἐν τῷ ὀνόματί σου ἐκβάλλοντα δαιμόνια, ὃς οὐκ ἀκολουθεῖ ἡμῖν»), Μαρκ. ιστ' 17 ἔξ. («ἐν τῷ ὀνόματί μου δαιμόνια ἐκβαλοῦσιν, γλώσσαις λαλήσουσι καιναῖς, ὄφεις ἀροῦσιν καὶ θανάσιμόν τι πίνωσιν οὐ μὴ βλάβῃ αὐτούς, ἐπὶ ἀρρώστους χεῖρας ἐπιθήσουσι καὶ καλῶς ἔξουσιν»), κ.ά.

Ὁ Ζιγαβηνός¹¹ λέγει ὅτι· «ὄνομα δὲ νῦν τινες τὴν ἰσχὺν εἶπον, ἄλλοι δὲ τὴν ἐξουσίαν», σχολιάζων τὸ χωρίον τοῦ Ἰωάννου ι', 25. Σχετικὸν πρὸς τὴν ἀποψιν αὐτὴν εἶναι καὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ χωρίου τῆς πρὸς Φιλιππησίους ἐπιστολῆς τοῦ Παύλου, β', 9· «ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερέψωσεν καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πάντων ὀνομα».

Εἰς τὴν πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολήν, α', 21 «καὶ καθίσει ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ... ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας καὶ δυνάμεως καὶ κυριότητος καὶ παντὸς ὀνόματος ὀνομαζομένου οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ ἀλλὰ καὶ τῷ μέλλοντι», τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ λαμβάνει μίαν ἰδιαίτεραν σημασίαν· ἦτοι, ἐκφράζει ὀρισμένης ἰδιότητος ἀποδοδομένης ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς τὸν Ἰησοῦν. Ὡς ἐκ τούτου, πίστις εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ σημαίνει ἀναγνώρισιν, πίστιν καὶ ἀφοσίωσιν εἰς τὸ πρόσωπον τὸ ἔχον τὰς ἰδιότητας τὰς ὁποίας τὸ ὄνομα αὐτοῦ περικλείει ἢ ἐκφράζει (Κύριος, Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, Σωτὴρ, Διδάσκαλος, κ.ο.κ.).

Ἡ δύναμις τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκδηλοῦται ἢ φανεροῦται διὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ (Ἰω. ιδ', 13 «ὅ,τι ἂν αἰτήσητε ἐν τῷ ὀνόματί μου, τοῦτο ποιήσω», Ματθ. ζ' 22 «τῷ σῶ ὀνόματι δυνάμεις πολλὰς ἐποίησαμεν»). Κατὰ τινὰ δὲ τρόπον, ἡ ἐπικλήσις τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰς τὰς ἀνωτέρω περιπτώσεις, καθιστᾷ φανεράν τὴν παρουσίαν τούτου, ἐνεργοῦντος ἀμέσως διὰ ἢ πρὸς χάριν τῶν ἐπικαλουμένων τὸ ὄνομα αὐτοῦ.

Δὲν θὰ πρέπει νὰ παραθεωρηθῇ ἡ λεπτομέρεια ὅτι ἡ ἐπικλήσις τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ συνδέεται καὶ ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ πρὸς τὸν «ἦχον» καὶ τὸ «συνεχές» τῆς ἐπικλήσεως, κατ' ἔμμεσον ὅμως τρόπον. Στοιχεῖα περὶ τούτου ἀπαντῶσιν ἐν Λουκ. ιη', 7 «ὁ δὲ Θεὸς οὐ μὴ ποιήσῃ τὴν ἐκδίκησιν τῶν ἐκλεκτῶν αὐτοῦ τῶν βωμάτων αὐτῶ ἡμέρας καὶ νυκτός», Α' Θεσσ. β', 13 «διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς εὐχαριστοῦμεν τῷ Θεῷ ἀδιαλείπτως», Α' Θεσσ. ε', 17 «ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε», ἔνθα ἐν τῇ προσευχῇ προϋποτίθεται καὶ ἡ ἐπικλήσις τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ.

IV. ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ

Πέρα τῆς περὶ τῆς σωτηρίας τοῦ ἐπικαλουμένου τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ διδασκαλίας τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ πρὸς δημιουργίαν μιᾶς καταλλήλου πνευματικῆς-ἑσωτερικῆς καταστάσεως, ἡ ὁποία θὰ παρέχῃ εἰς τὸν ἄνθρωπον προσφορώτερον πεδῖον διὰ τὴν κατὰ τὸ δυνατόν ἀποτελεσματικωτέραν ἐξασφάλισιν τῶν διὰ τὴν σωτηρίαν προϋποθέσεων, εἰς τὸν Χριστιανισμὸν ἐνεφανίσθη λίαν ἐνωρὶς καὶ ἀνεπτύχθη εἰς μέγαν βαθμὸν ὁ μυστικισμὸς, ἔνεκα

11. Ἴδε ἐν Π. Τρεμπέλα, Ἑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, ἐκδ. Ζωῆς, Ἀθῆναι 1954, σελ. 384.

κυρίως τῆς βαθείας ἐσωτερικότητος, ἡ ὁποία διέπει τὴν καθ' ἑλοῦ Χριστιανικὴν διδασκαλίαν, καὶ τῆς ἐντόνου ἐσχατολογικῆς ἐμφάσεως αὐτῆς.

Κύριον χαρακτηριστικὸν τοῦ μυστικισμοῦ τούτου εἶναι ἡ ἐπιδιώξις ὅπως, διὰ τῆς ἀπομακρύνσεως τοῦ νοῦ ἀπὸ τοῦ περιβάλλοντος τὸν ἄνθρωπον κόσμου καὶ τοῦ σώματος, ἐπιτευχθῆ ἡ δυνατὴ προσέγγισις τοῦ Θεοῦ, διὰ τῆς κατανοήσεως τούτου, καί, εἰ δυνατόν, πραγματοποιηθῆ μία μυστικὴ ἔνωσις μετ' αὐτοῦ, «νεκρουμένου» τοῦ σώματος καὶ «θεουμένου» τοῦ ἔσω ἀνθρώπου (πρβλ. τὸ τοῦ Παύλου, Γαλ. β', 20: «Ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός»).

Διὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐχρησιμοποιήθησαν διάφορα μέσα, μεταξὺ τῶν ὁποίων μείζονος σπουδαιότητος ἦτο ἡ μυστικὴ ἔκστασις διὰ τῆς προσευχῆς, ὑπὸ τὴν σιωπηρὰν αὐτῆς μορφήν ἢ διὰ τῆς ἀενάου μνήμης τοῦ Θεοῦ ἢ διὰ τῆς ἐκφωνουμένης ἐπικλήσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ.

Ἐνταῦθα δὲν θὰ ἀναφερθῶμεν εἰς τὰς Πατερικὰς διδασκαλίας ἐπὶ θεμάτων σχετικῶν πρὸς τὸ ἐξεταζόμενον (ὡς περὶ φωτισμοῦ, θεωρίας, ἐνότητος ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Θεοῦ, κ.λπ.). Ἐνδεικτικῶς μόνον ἀναφέρομεν μίαν ἀντιπροσωπευτικὴν μορφήν τοῦ μυστικισμοῦ, ἔχουσαν ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὸ θέμα τῆς παρούσης μελέτης. Πρόκειται περὶ τῆς, κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα, μεταξὺ τῶν μοναχῶν ὁπαδῶν τοῦ Ἡσυχασμοῦ συνηθείας, ὅπως ἐπαναλαμβάνωσι συνεχῶς τὴν ἐπικλήσιν «Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, ἐλέησον ἡμᾶς», ἀφοσιούμενοι ἐπ' αὐτῆς ἐν περισκέψει, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ὁράσεως τοῦ Θεοῦ φωτὸς καὶ τῆς ἐπιτεύξεως μυστικῆς ἐνώσεως μετὰ τοῦ Θεοῦ. Ἡ συνηθεῖα αὕτη ἐστριζέτο ἐν πολλοῖς, ἐπὶ προγενεστέρας, ἀκολουθουμένης ὑπὸ τῶν Συναϊτῶν πατέρων, ἰδίᾳ δὲ τοῦ Ἰωάννου τῆς Κλίμακος, μυστικιστικῆς μεθόδου, διὰ τῆς ὁποίας ἐπιδιώκετο ἡ ἀπομάκρυνσις τοῦ νοῦ ἀπὸ παντὸς ἐτέρου λογισμοῦ καὶ ἡ ἀπασχόλησις τούτου δι' ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ λογισμοῦ, ἦτοι τῆς μνείας τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἐπαναλήψεως τούτου¹².

Ὡσαύτως, ἡ Χριστιανικὴ Ἐκκλησία, ἀκολουθοῦσα τὴν διδασκαλίαν καὶ τὰ πρότυπα τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης, διατηρεῖ εἰς τὴν λειτουργικὴν αὐτῆς πράξιν στοιχεῖα σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὴν, κατ' ἐπανάληψιν, ἐκφώνησιν ἢ ἐπικλήσιν τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ. Ὡς παράδειγμα ἀναφέρομεν τὴν τριπλῆν ἐπανάληψιν τῶν ἀντιφώνων κατὰ τὴν θείαν Λειτουργίαν, ὡς καὶ τὴν ἐπανάληψιν τῆς ἐπικλήσεως «Κύριε ἐλέησον» τρίς, ἐννάκις, δωδεκάκις, ἢ τεσσαρακοντάκις εἰς τὰς Δεήσεις, κατὰ τὰς ἀκολουθίας τοῦ Ὁρθρου, τοῦ Ἑσπερινοῦ, τοῦ Ἀποδείνου, κ.λπ.

Καίτοι, διὰ τῶν ἀνωτέρω ἀπλῶς ἀπτόμεθα τοῦ θέματος, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν Χριστιανισμόν, περιοριζόμεθα, ἐνδεικτικῶς, εἰς αὐτά.

12. Πρβλ. Βα σ. Στεφανίδου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, «ΑΣΤΗΡ» ἐκδ. Ἀθήναι 1948, σελ. 394-395.

ΕΠΙΛΕΓΟΜΕΝΑ

Ἐξετάζοντες τὰ προτεθέντα στοιχεῖα, παρατηροῦμεν, γενικῶς, ὅτι εἰς τὰς συγχρόνους θρησκείας ἢ ἐκφώνησις τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ θεωρεῖται ὡς συμβάλλουσα θετικῶς εἰς τὴν τελικὴν σωτηρίαν ἢ λύτρωσιν, ἔχουσα προσωπικὸν χαρακτῆρα καὶ ἀποτελοῦσα μέλημα ἐκάστου ἀνθρώπου. Διὰ τοῦτο καὶ τὸ ἐπιτυγχανόμενον ἀποτέλεσμα εἶναι διάφορον, ἐξαρτώμενον ἐκ τῆς ἐσωτερικότητος ἢ πνευματικότητος, τῆς εὐσεβείας ἢ θρησκευτικότητος, τῆς καταβαλλομένης προσπαθείας ὑφ' ἐκάστου ἀτόμου, ὡς καὶ ἐκ τοῦ ἐπιδιωκόμενου ὑπὸ τῆς θρησκείας, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει, σκοποῦ. Παρά, ὅμως, τὰς ἐπὶ μέρους διαφορὰς τῶν θρησκειῶν, ὡς πρὸς τὴν διδασκαλίαν καὶ τὸν τρόπον ἐκφράσεως τῆς θρησκευτικότητος καὶ λατρείας τούτων, σημειοῦμεν ὅτι, βασικῶς, ἀκολουθεῖται ἢ αὐτὴ μέθοδος, περιέχουσα, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον, τὰ ἀκόλουθα στοιχεῖα.

1) Ἡ ἐκφώνησις τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ συνοδεύεται ὑπὸ περισκέψεως.

2) Ἡ περισκέψις ἔχει ὡς σκοπὸν τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς ψυχῆς ἢ τοῦ νοῦ ἀπὸ τοῦ σώματος καὶ τοῦ ὕλικου κόσμου.

3) Διὰ τῆς ἀπελευθερώσεως ταύτης ἢ ψυχῆς ἢ ὁ νοῦς ἔχει τὴν δυνατότητα ν' ἀνέρχεται εἰς ἀνωτέρας πνευματικὰς ἢ μυστικὰς σφαίρας καὶ νὰ τείνη πρὸς τὸ Θεῖον.

4) Διὰ τῆς ἐπαναλήψεως τῆς ἐκφωνήσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ, ὁ ἐν περισκέψει εὐρισκόμενος ἄνθρωπος περιπίπτει εἰς κατάστασιν ἐκστάσεως, ἢ ὁποία συντελεῖ εἰς τὴν ὑπὸ τῆς ἀπελευθερωθείσης ψυχῆς, ἢ τοῦ νοῦ, εὐχερεστέραν προσέγγισιν τοῦ Θεοῦ.

5) Τελικὸν στάδιον ἀποτελεῖ ἡ σωτηρία ἢ λύτρωσις τοῦ ἀνθρώπου, ἐπερχομένη διὰ τῆς μυστικῆς ἐνώσεως μετὰ τοῦ Θεοῦ.

Τὰ ἀνωτέρω δεικνύουν πόσον στενὴ σχέσηις ὑφίσταται μεταξύ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς μεθόδου ἐκζητήσεως λυτρώσεως ἢ σωτηρίας διὰ τῆς ἐκφωνήσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ μυστικισμοῦ. Διὰ τὸν λόγον δὲ τούτων, ἡ σημασία τῆς ἐκφωνήσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ ἐνέχει μεγαλύτεραν σπουδαιότητα εἰς τὰς θρησκείας, εἰς τὰς ὁποίας ἐνεφανίσθησαν ἰσχυρότεραι μυστικιστικαὶ τάσεις, ἐνῶ εἰς τὴν ἀντίθετον περίπτωσιν ἢ ἐκφώνησις τοῦ ὀνό-

ματος τοῦ Θεοῦ ἀπαντᾷ ὡς ἀπλῆ λειτουργικὴ πράξις ἢ περιορίζεται εἰς τυπικὸν τμημα τῆς προσευχῆς (πρβλ. τὸν Ἰουδαϊσμόν, ὅπου ὁ μυστικισμὸς εἶναι σχεδὸν ἀνύπαρκτος). Ἡ βασικὴ ἰδέα ἢ εὐρισκομένη, πάντοτε, εἰς τὸν θεοκεντρικὸν μυστικισμὸν εἶναι ἐκεῖνη «τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ πνεύματος εἰς τὴν ἀθάνατον καὶ ἄπειρον αὐτοῦ πατρίδα, ἢ ὅποια εἶναι ὁ Θεός»¹. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἡ ἐκφώνησις τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ παρομοιάζεται καὶ πρὸς τὴν «ὁδὸν» τὴν ἄγουσαν πρὸς τὸν Θεόν.

Ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ἀνωτέρω ἀναφερομένης βασικῆς μεθόδου δὲν ἐπιφέρει λύτρωσιν αὐτῆ κατ' ἑαυτήν. Ἴσως ἐν μέρει νὰ ἴσχυε τοῦτο διὰ τὸν Ἰνδουισμόν καὶ τὸν Ἰσλαμισμόν, ἐνθα σκοπὸς τοῦ πρώτου εἶναι ἡ, διὰ τοῦ χωρισμοῦ τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος, ἐπιστροφή τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ ὕψιστον Ὄν (τὴν Ψυχὴν τοῦ Κόσμου), ἐκ τοῦ ὁποίου προέρχεται, οὕσα ἀπόρροια τούτου², καίτοι προϋποτίθενται καὶ καλὰ ἔργα (Karma), ἐνῶ εἰς τὸν δεύτερον, κύριον μέλημα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ διὰ τῆς ἐκφωνήσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ συνεχῆς ἀνάμνησις τούτου, ἐκπληρουμένου οὕτω βασικοῦ θρησκευτικοῦ καθήκοντος, ὅπερ ἀποτελεῖ προϋπόθεσιν διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ πιστοῦ.

Εἰς ἄλλας ὅμως θρησκείας, ἡ σωτηρία ἢ λύτρωσις τοῦ ἀνθρώπου ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς διαθέσεως ἢ ὅποια ὑπαγορεύει τὴν ἐκφώνησιν τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ὅποια ἔχει ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὴν κατ' ἐξοχὴν ἔκφρασιν τῆς θρησκευτικότητος τοῦ ἀνθρώπου. Ὡς ἐκ τούτου, ἡ ἐκφώνησις τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ: α) ἀποτελεῖ, αὐτῆ κατ' ἑαυτήν, πρᾶξιν πίστεως καὶ μεγίστης εὐσεβείας, β) συνιστᾷ ὁμολογίαν τῆς πίστεως καὶ γ) διὰ τῆς ἐκφωνήσεως ὁ πιστὸς ἐκφράζει πλήρη ὑποταγὴν καὶ δεικνύει ἀπεριόριστον ἐμπιστοσύνην πρὸς τὸν ἐπικαλούμενον Θεόν, ὡς μόνον δυνάμενον νὰ τὸν σώσῃ.

Συγγενῆς πρὸς ταῦτα εἶναι καὶ ἡ συνεχῆς, κατ' ἐπανάληψιν, ἐκφώνησις τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ, ἢ ὅποια, πέρα τῆς ὑπὸ ὀρισμένας προϋποθέσεις δημιουργίας ἐκστατικῆς καταστάσεως, τονίζει τὴν προσπάθειαν ὅπως διατηρῆται πάντοτε ζωηρὰ ἢ αἰσθησις τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ ἐνώπιον τοῦ ἀνθρώπου, συντελεῖ εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ νοῦ ἀπὸ πᾶσαν ἐξωτερικὴν ἐπίδρασιν, συμβάλλει δὲ εἰς τὴν ἐπίτευξιν μιᾶς μυστικῆς ἢ πνευματικῆς ἐνώσεως μετὰ τοῦ Θεοῦ, καί, ὡς παρατηρεῖ ὁ E. O. James³, εἰς τὴν μείωσιν τῶν ἐμποδίων, καθισταμένης τῆς λυτρώσεως ἢ σωτηρίας πλέον προσιτῆς διὰ τὸν πιστόν. Πάντα ταῦτα, βεβαίως, δὲν νοοῦνται κεχωρισμένως, ἀλλ' ἐν στενῇ

1. F. C. Harpold, μν. ἔργον, σελ. 44.

2. Πρβλ. F. C. Harpold, μν. ἔργον, σελ. 80: Εἰς τὸν Ἰνδουισμόν, ἡ «ὁδὸς τῆς σωτηρίας θεωρεῖται ὡς ἡ ἐπάνοδος εἰς τὸ Ἐν».

3. E. O. James, Comparative Religion, σελ. 263.

σχέσει, πάντοτε, καὶ ὑπὸ τὸ πρῖσμα τοῦ καθ' ὅλου περιεχομένου καὶ διδασκαλίας ἐκάστης τῶν ἐπὶ μέρους θρησκευτῶν.

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος δίδει σαφῆ εἰκόνα τῆς σχετικῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας: «Ἐγγύς σου τὸ ρῆμα ἐστίν, ἐν τῷ στόματί σου καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου· τοῦτ' ἐστὶν τὸ ρῆμα τῆς πίστεως ὃ κηρύσσομεν. Ὅτι ἂν ὁμολογήσῃς ἐν τῷ στόματί σου Κύριον Ἰησοῦν καὶ πιστεύσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, σωθήσῃ καρδίᾳ γὰρ πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην, στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν... Ὁ γὰρ αὐτὸς Κύριος πάντων, πλουτῶν εἰς πάντας τοὺς ἐπικαλουμένους αὐτόν· πᾶς γὰρ ὃς ἂν ἐπικαλέσῃται τὸ ὄνομα Κυρίου σωθήσεται» (Ρωμ. ι', 8-13).